

CAPITOLUL I

Precedentele

Exterminarea evreilor din Europa de către Germania a fost o lovitură magistrală, iar descumpănirea evreilor în fața agresiunii germane, o evidentă dovadă a unui eșec total. Privit sub aceste două aspecte, procesul nimicirii iudaismului s-a dovedit a fi împlinirea unor practici foarte vechi.

Nici politicile, nici acțiunile antievreiești n-au apărut brusc în 1933. De foarte multe veacuri și în numeroase țări, evreii fuseseră victimele unor acțiuni de distrugere. Care fusese scopul urmărit de ele? Ce voiau, de fapt, cei care-i prigoneau pe evrei cu atâta îndârjire și perseverență? În istoria Occidentului, trei politici succesive au fost puse în acțiune împotriva evreilor din diaspora.

Prima politică de acest tip a fost cea a Imperiului roman, din secolul al IV-lea după I-C¹. La puțin timp după anul 300, sub domnia împăratului Constantin, Biserica creștină a dobândit la Roma o influență atât de mare, încât a devenit religie de Stat; din acel moment, Biserica a fost inspiratoarea acțiunilor autorității civile. Vreme de douăsprezece veacuri, ea avea să dicteze atitudinea care trebuia adoptată față de evrei. Ori, spre deosebire de romanii pre-creștini, ce nu voiau să impună nici o religie sau credință exclusivă, Biserica susținea că toți erau obligați să fie creștini.

Pentru a înțelege comportamentul acesta, este important să ne dăm seama că Biserica voia să-i convertească pe evrei nu pentru a conduce și domina mai mulți enoriași (evreii n-au constituit niciodată o populație numeroasă), ci și pentru că ea considera de datorie adevăraților credincioși să-i alveze pe necredincioși de osândirea lor la arderea în veșnicele flăcări ale iadului. Creștinul, prin zelul său de a converti, dovedea măsura valorii credinței lui. Creștinismul nu era numai o religie printre alte religii, ci adevărata și singura religie. Cine nu se afla în sânul Bisericii, probabil că stătea departe de ea numai din necunoaștere, sau din greșeală. Ori, evreii nu puteau accepta creștinismul.

În primele timpuri ale acestei noi credințe, mulți dintre ei o consideraseră drept o sectă iudaică. În definitiv, primii creștini continuau să se supună legii iudaice, ei nu adăugaseră nouelor religioase decât unele practici nefundamentale ca, de pildă, botezul. Dar totul s-a schimbat atunci când a fost proclamată divinitatea lui Christos. Evreii nu au decât un singur, unic Dumnezeu; acest Dumnezeu este indivizibil; acest Dumnezeu este un

¹ Roma pre-creștină n-a practicat nici un fel de politică antievrească. Ea distrusese Statul independent al ludeii, dar în cadrul Imperiului, evreii se bucurau de egalitatea de drepturi. Ei aveau dreptul de a fi executori testamentari, de a contracta cu cetățeni romani sau cu cetățene romane căsătorii legale, de a exercita funcțiile de tutelă, de a ocupa funcțiuni publice. Otto Stobbe, „Die Juden in Deutschland während des Mittelalters“ Leipzig, 1902, p. 2.

Dumnezeu gelos, care nu admite existența altor divinități; El nu este Christos, și Christos nu este El. Începând de aici, iudaismul și creștinismul au devenit, în mod necesar, două religii ireconciliabile; convertirea la creștinism însemna pentru evrei renegarea Ierusalimului.

La sfârșitul Antichității, apoi în timpul Evului Mediu, a fost, așadar, foarte greu să-i determini pe evrei să renunțe la iudaism. Biserica a încercat cu multă răbdare și perseverență să-i convingă pe acești încăpățânați. Vreme de douăsprezece sute de ani, ea s-a îndârjit să lupte cu armele rațiunii teologice; dar, deoarece evreii nu cedau, Biserica a început, simultan, să completeze acțiunea cuvântului cu „persuasiunea” forței. Totuși, Papalitatea nu autoriza presiunile individuale; Roma era ostilă convertirilor forțate². Ceea ce n-a împiedicat, cu toate acestea, ierarhia eclesiastică să folosească metode de constrângere colective. Pas cu pas, dar pe un spațiu din ce în ce mai vast, Biserica a adoptat măsuri „defensive” împotriva victimelor ei dezarmate. Ea i-a „ocrotit” pe creștini de consecințele „dăunătoare” ale oricăror raporturi cu evreii, elaborând o legislație rigidă împotriva căsătoriilor mixte, condamnând discuțiile despre problemele religioase, interzicând atât unora cât și celorlalți să locuiască în aceleași zone. Biserica i-a „ocrotit” pe creștini de „nociuitate” în învățăturilor iudaice arzând Talmudul și excluzându-i pe evrei din funcțiile publice³.

Aceste măsuri au fost niște acțiuni distrugătoare ce constituie precedentele. Cât despre convertiri, Biserica a dovedit că, de fapt, își ratase scopul prin modul în care s-a comportat cu micul număr de evrei atrași de ea. Clerul catolic se simțea atât de nesigur de aceste mediocre succese încât, în Evul Mediu, a devenit o practică obișnuită de a considera pe orice nou creștin drept un fost evreu, și de a-l suspecta de erezie⁴; în consecință, prozelitiții au fost obiectul unor anchete inchizitoriale⁵. În Spania, s-au eliberat certificate de „puritate” (*limpieza*) creștinilor care aveau o ascendență perfectă; iar pentru ceilalți s-au definit categorii de „noi creștini pe jumătate”, „noi creștini pe sferă”, „noi creștini de gradul opt” și așa mai departe⁶.

Eșecul convertirii în masă a avut efecte de o foarte mare amploare. Insuccesul a determinat Biserica să-i considere pe evrei drept un grup specific, cu totul diferit de creștini, surd la chemarea creștinismului, primejdios pentru credința creștină. Fondatorul protestantismului, Luther scria în 1542:

„Și dacă ar exista în ființa lor o scânteie de rațiune sau de inteligență, astfel ar trebui ei să se gândească: O, Doamne Dumnezeule, nimic nu merge bine pentru noi, nimic bun nu ni se întâmplă, nenorocirea noastră este prea mare, prea îndelungată, prea grea, Domnul ne-a uitat etc. Nu sunt evreu, dar, într-adevăr, nu-mi place să mă gândesc la atât

² Această interdicție prezenta un punct slab: odată convertit, chiar prin forță, un evreu nu avea dreptul să se reintărcă la religia sa inițială. Guido-Kisch, „The Jews in Medieval Germany” Chicago 1949, pp. 201-202.

³ În realitate, ne-evreii care voiau să se convertească la iudaism trebuiau să depășească obstacole uriașe. A se consulta Louis Finkelstein „The Jewish Religion: Its Beliefs and Practices” în Louis Finkelstein, ed. „The Jews: Their History, Culture, and Religion”, New York, 1949, vol. 2, p. 1376.

⁴ Kisch, „Jews in Medieval Germany” p. 315.

⁵ Ibid.

⁶ Cecil Roth „Marranos and Racial Anti-Semitism – A Study in Parallels”, Jewish Social Studies 2 (1940) pp. 239-245. Medicii „noi creștini” erau acuzați că îșiucid bolnavii; în 1449, un tribunal din Toledo a dat o sentință prin care se interzicea noilor creștini accesul la orice funcție publică; în 1604, noii creștini au fost excluși din universitatea de la Coïmbra (*ibid.*). Orice descendent al unei familii evreiești sau maure era, de asemenea, declarat inapt să slujească în „Miliția lui Christos”, adică în armata lui Torquemada, care-i tortura și-i ardea pe „eretici”. Franz Helbing, *Die Tortur-Geschichte der Folter im Kriminalverfahren aller Völker und Zeiten*, Berlin, 1902, p. 118.

de cumplita mânie a lui Dumnezeu față de acest popor, deoarece mă înspăimânt cu întreg trupul meu și cu sufletul meu, de ceea ce va putea să fie în iad veșnica mânie a lui Dumnezeu împotriva neadevăraților credincioși și a tuturor necredincioșilor.”⁷

Pe scurt, dacă Luther ar fi fost *el însuși* evreu, s-ar fi hotărât de multă vreme să treacă la creștinism. Un popor, argumentează el, nu poate să fi suferit timp de cincisprezece sute de ani și să se încăpățâneze în credința că ar fi poporul ales. Însă acest popor era orb. El fusese lovit de mânia lui Dumnezeu. „Dumnezeu, spusesese Moise, te va lovi cu nebunie furioasă, cu orbire și cu turbare în sufletul tău. Și cu focul veșnic, despre care Profetii spun: „Mânia lui Dumnezeu va izbucni ca un foc pe care nimeni nu-l poate stinge”.⁸ Atunci când Luther a publicat acest text, ura împotriva evreilor se intensifica. Timp de douăsprezece sute de ani creștinătatea investise prea mult în politica ei de convertire și obținuse, prin practicarea acesteia, prea puțin. Din secolul al XIII-lea până în veacul al XVI-lea, în Anglia, în Franța, în Germania, în Spania, în Boemia, în Italia li se și dăduseră evreilor ultimatumuri ce-i sileau să aleagă între convertire și expulzare.

Expulzarea a fost, deci, a doua modalitate istorică a politicii antievreiești. La început, ea constituia o alternativă la convertire și evreii erau liberi să ia hotărârea pe care o doreau. Însă, la mult timp după despărțirea Bisericii de Stat, și atunci când Statul încetase de multă vreme de a fi brațul laic al Bisericii, expulzarea și excluderea au rămas obiectivele clare și stabile ale militantismului antievreiesc. Dezlegați de motivațiile religioase, antisemiții din secolul al XIX-lea și-au ales drept scop să-i silească pe evrei să emigreze. Ei îi urau, siguri că au de partea lor justiția și rațiunea; și exact ca și speculanții care preiau activele unei societăți falimentare, ei au „răscumpărat” antiiudaismul catolic. Odată cu ura, noii dușmani ai evreilor mai moșteniseră de la Biserică și convingerea că evreii nu puteau fi schimbați, nici convertiți, nici asimilați, că ei erau un fel de produs finit, imuabil în comportamentele lui, rigidizat în ideile sale, de neclintit în convingerile lui și în credința sa.

Adoptată de către naștiți, politica de expulzare și de excludere a continuat să inspire toate operațiunile antievreiești până în 1941. Însă acest an a reprezentat o răscruce în istoria: antisemitismului activ, deoarece naștiții s-au confruntat atunci cu o situație determinată de un război total. Mai multe milioane de evrei erau închiși, captivi, în ghetouri, și emigrarea devenea imposibilă. Un proiect „ardiv”, care consta în a îmbarca pe evrei cu destinația Madagascar, eșuase total. Trebuia inventată o altă metodă de a „rezolva” „problema evreiască”. În această perioadă crucială, ideea unei „soluții teritoriale” s-a ivit în mintea anumitor naștiți. „Soluția teritorială” – sau, după cum a fost numită ulterior, „Soluția finală a problemei evreiești în Europa” – prevedea, pur și simplu, moartea evreilor europeni. Era necesar, deci, să fie uciși. Aceasta a fost a treia fază istorică a acțiunii antievreiești. Să rezumăm: au existat, începând din secolul al patrulea al erei noastre, trei politici antievreiești succesive, cea a convertirii, cea a expulzării, cea a anihilării. Cea de a doua a apărut pentru a o înlocui pe prima, iar a treia s-a ivit spre a o înlocui pe a doua.

Noi considerăm astăzi exterminarea evreilor din Europa între 1933 și 1945 drept un eveniment fără precedent. Este adevărat că istoria nu ne oferă nici un exemplu de acest gen care, prin dimensiunile lui și prin caracterul său organizat, să poată fi comparat cu el. O

⁷ Martin Luther, „Von den Jueden und Yren Luegen”, Wittenberg, 1543, p. Aiii. Ediția originală a operei lui Martin Luther este paginată în josul celei de a doua și a patra pagini a fiecărei foi, de la A, Aii, Aiii, B, Bii, Biii până la Z, Zii, Ziii, apoi reia pp. a, aii, aiii. Indicăm și referințele la ediția modernă și devenită clasică *Dr. Martin Luthers Werke* vol. 53, Weimar, 1920, în care *Von den Jueden und Yhre Luegen* sunt la pp. 417-552.

⁸ Luther, p. diii (519). Aluzia la nebunia furioasă constituie aici o inversiune de sens. Nebunia furioasă este una dintre pedepsele rezervate celor care-l părăsesc pe singurul și unicul Dumnezeu.

acțiune îndelung proiectată și gândită a avut drept rezultat asasinatul unui număr de cinci milioane de persoane, comis în doar câțiva ani. Operațiunea s-a încheiat fără ca cineva să-și fi dat seama de dimensiunile ei enorme și, cu atât mai puțin, de implicațiile sale pentru viitor.

Totuși, cercetând cu atenție acest cataclism de o magnitudine excepțională, constatăm că în majoritatea cazurilor, evenimentele petrecute în acești doisprezece ani nu erau absolut noi. Procesul de exterminare nazist nu s-a dezvoltat câtuși de puțin printr-o inițiativă sportană; el a fost apogeul unei evoluții ciclice⁹, asemănătoare cu cele pe care le-am văzut ivindu-se în cadrul acțiunii artizanilor precedentelor politici antievreiești. Misionarii creștinismului sfârșiseră prin a spune, în esență: „Voi nu aveți dreptul să trăiți printre noi dacă vreți să rămâneți evrei“. După ei, conducătorii laici proclamaseră: „Voi nu aveți dreptul să trăiți printre noi“. În sfârșit, naziștii au decretat: „Voi nu aveți dreptul să trăiți“.

Stabilirea obiectivelor din ce în ce mai dure a fost însoțită de o lentă, dar constantă dezvoltare a practicilor și a teoriilor corespunzătoare. Procesul a început atunci când Biserica a încercat să-i oblige pe evrei să devină creștini; în etapa următoare, victimele au fost silite să se exileze; evoluția s-a încheiat atunci când evreii au fost împinși spre moarte. Așadar, naziștii nu s-au lepădat de trecut, nu l-au renegat; ei au clădit pe temelii străvechi. Nu au fost la originea unei mișcări, ci au continuat-o până la extrema ei limită. În ungherele întunecate ale istoriei politicilor antievreiești vom descoperi multe dintre instrumentele administrative și psihologice, folosite mai târziu de naziști pentru a-și realiza opera de exterminare. Tot în adâncurile trecutului vom regăsi și rădăcinile reacției, devenită tradițională, a evreilor confrunțați cu o agresiune exterioară.

Semnificația precedentelor apare mai limpede în planul administrației. Exterminarea evreilor a fost un proces administrativ; pentru anihilarea lor era necesară aplicarea, etapă cu etapă, a unor măsuri administrative sistematice. O societate modernă nu dispune de mijloace atât de multe pentru a ucide foarte rapid un mare număr dintre membrii ei; în acest caz, se pune o problemă extrem de amplă, care comportă o seamă incalculabilă de dificultăți și o infinitate de obstacole. Totuși, studiind documentele referitoare la exterminarea evreilor, suntem uimiți aproape de la început de faptul că administrația germană știa întotdeauna foarte bine ceea ce făcea. Cu un simț al orientării fără greș, această birocrație a trasat linia cea mai scurtă spre scopul său final.

Știm, desigur, că natura unei misiuni constituie factorul ce determină modalitatea în care ea va fi executată. Unde există voință, există și mijloacele; iar dacă voința este destul de puternică, mijloacele vor fi întotdeauna găsite. Dar dacă urgența nu-ți acordă timpul pentru a dobândi experiență, dacă trebuie să îndeplinești repede și bine o misiune cu totul nouă? În labirint, șobolanul nu găsește singurul drum de ieșire decât după multe căutări și încercări. Și birocrații sunt, uneori, prinși în capcana labirintului, însă ei nu-și pot îngădui să facă nici un fel de încercări pentru a ieși din el. Anumite situații nu permit nici șovăieli, nici pauze. Iată de ce obișnuința executării are atâtă importanță și de ce experiența este esențială. Necesitatea, spune proverbul, este maica invenției; dar dacă precedentele au fost create demult, dacă dispui de o culegere gata pregătită de rețete, atunci invenția nu mai e necesară. Birocrația germană avea posibilitatea de a se sprijini pe niște precedente, de a se referi la niște rețete, funcționarii ei se aprovizionau cât voiau dintr-o vastă rezervă de experiență constituită de Biserică și de Stat timp de cincisprezece sute de ani de activitate de anihilare, și lăsată lor ca moștenire.

⁹ O tendință obișnuită, firească (precum, de pildă, creșterea populației) se dezvoltă în mod continuu, o evoluție ciclică poate fi observată la anumite fenomene recurente. Astfel, putem vorbi despre războaie ce devin, progresiv, din ce în ce mai puțin distrugătoare, de crize economice dintre care, fiecare, este mai puțin gravă decât precedenta etc.

În decursul îndelungatei sale încercări de a-i converti pe evrei, Biserica catolică luase numeroase măsuri împotriva populației evreiești. Scopul ei era de a „ocroti” comunitatea creștină de influența ei dăunătoare, și, aproape în aceeași măsură, de a „submina” inadmisibilă „încăpățănare” evreiască. Din acel moment, Biserica și Statul creștin, deciziile conciliilor și legile imperiale au colaborat la persecutarea evreilor.¹⁰ Deși majoritatea acestor măsuri n-au fost aplicate în întreaga Europă catolică chiar din clipa elaborării lor ele au devenit niște precedente pentru epoca nazistă.

Tabelul I-1 stabilește o paralelă între principalele măsuri luate de Biserica catolică împotriva evreilor, și măsurile corespunzătoare contemporane dictate de regimul nazist.¹¹

TABELUL I-1
ÎMPOTRIVA EVREILOR: LEGISLATIA CATOLICĂ SI LEGISLATIA NAZISTĂ

Dreptul canonic	Măsurile naziste
Interzicerea căsătoriilor mixte și a relațiilor sexuale între creștini și evrei, Sinodul de la Elvira, 306	Legea pentru ocrotirea sângelui german și a onoarei germane, 15 septembrie 1935 (RGBI I, 1146)
Interdicția pentru evrei și pentru creștini de a mânca la aceeași masă, Sinodul de la Elvira, 306	Excluderea evreilor din vagoanele restaurant (ministerul de Interne către ministerul Transporturilor, 30 decembrie 1939, Documentul NG-3995)
Excluderea evreilor din orice funcție publică, Sinodul de la Clermont 535	Legea referitoare la reorganizarea Serviciului public civil, 7 aprilie 1933 (RGBI I, 175)
Interdicția pentru evrei de a folosi slujitori creștini sau de a poseda sclavi creștini, Sinodul al III-lea de la Orléans, 538	Legea pentru ocrotirea sângelui german și a onoarei germane, 15 septembrie (RGBI I, 1146)
Interdicția pentru evrei de a circula pe străzi în timpul Săptămânii Mari, Sinodul al 3-lea de la Orléans, 538	Decretul care autoriza autoritățile locale de a interzice evreilor circulația pe străzi în anumite zile (respectiv în cele ale festivităților germane) 3 decembrie 1938 (RGBI I, 1676)
Distrugerea prin foc a Talmudului și a altor cărți, conciliul al 12-lea de la Toledo, 681	Distrugerea prin foc a unor cărți în Germania nazistă

¹⁰ Stobbe, *Die Juden in Deutschland* p. 2.

¹¹ Lista măsurilor luate de Biserică este în întregime preluată din J. E. Scherer *Die Reichsverhältnisse der Juden in den deutsch-österreichischen Ländern*, Leipzig 1901, pp. 39-49. În fiecare caz, tabelul I-1 nu indică decât data inițială.

Dreptul canonic	Măsurile naziste
Interdicția pentru creștini de a fi îngrijiți de medici evrei, Sinodul de la Trulanic, 692	Decretul din 25 iulie 1938 (RGB1 I, 969)
Interdicția pentru creștini de a locui în cadrul familiilor evreiești, Sinodul de la Narbonne, 1050	Directiva lui Göring care ordona concentrarea evreilor în clădiri separate (Bormann către Rosenberg, 17 ianuarie 1939, PS-69)
Obligativitatea pentru evrei de a plăti aceleași taxe ca și creștinii pentru întreținerea Bisericii, Sinodul de la Gérone, 1078	„Sozialausgleichsabgabe“: Evreii vor plăti un impozit special pe venit în locul donațiilor către Partidul nazist impuse de acesta membrilor săi, 24 decembrie 1940 (RGB1 I, 1666)
Interdicția de a munci Duminica, Sinodul Szabolcs, 1092	
Interdicția pentru evrei de a depune plângere sau mărturie în fața tribunalelor împotriva creștinilor, conciliul al 3-lea al Latranului, 1179, Canonul 26	Propunerea Cancelariei partidului de a interzice evreilor de a intenta acțiuni civile, 9 Septembrie 1942 (Bormann către ministerul Justiție, 9 septembrie 1942, (NG-151)
Interdicția pentru evrei de a păstra bunuri ce reveneau unor moștenitori convertiți la creștinism, conciliul al 3-lea al Latranului, 1179, Canonul 26	Decretul care acorda ministrului Justiției puterea de a anula testamentele potrivnice „judecății sănătoase a poporului“ 31 Iulie (RGB1 I, 937)
Semne distinctive pentru vestimentele evreilor, conciliul al 4-lea al Latranului, 1215, Canonul 68 (o imitație a legii califului Omar, care impunea creștinilor cingători albastre, iar evreilor cingători galbene)	Decretul de la 1 septembrie 1941 (RGB1 I, 547)
Interdicția de a construi sinagogi noi, conciliul de la Oxford, 1222	Distrugerea sinagogilor din întregul Reich, 10 Noiembrie 1938 (Heydrich către Göring, 11 noiembrie 1938. PS-3058)
Interdicția pentru creștini de a asista la ceremoniile evreiești, Sinodul de la Viena 1267	Interdicția de a întreține relații prietenești cu evreii, 24 octombrie 1941 (directivă a Gestapo-ului, L-15)

Dreptul canonic	Măsurile naziste
Interdicția pentru evrei de a discuta despre doctrina religiei catolice cu persoane creștine, Sinodul de la Viena, 1267	
Ghetourile obligatorii, Sinodul de la Breslau, 1267	Ordinul lui Heydrich 21 septembrie 1939 (PS-3363)
Interdicția pentru creștini de a vinde sau de a închiria bunuri imobiliare evreilor, Sinodul de la Ofen, 1279	Decretul care îngăduia vinderea forțată a bunurilor imobiliare evreiești, 3 decembrie 1938 (RGB1 I, 1709)
Convertirea unui creștin la iudaism sau reîntoarcerea la iudaism a unui evreu botezat, definite ca erezii, Sinodul de la Mayenza, 1310	Un creștin convertit la iudaism riscă să fie tratat ca evreu. (Verdictul Oberlandesgericht-ului [Înaltul Tribunal regional] din Königsberg, 4 Zivilsenat, 26 iunie 1942 <i>Die Judenfrage</i> [Vertrauliche Beilage], 1 noiembrie 1942, pp. 82-83)
Interdicția de a vinde sau de a transmite în alt mod evreilor obiecte care aparțin Bisericii, Sinodul de la Lavour, 1368	
Interdicția pentru evrei de a acționa ca intermediari la încheierea de căsătorii, Conciliul de la Bâle, 1434, sesiunea XIX	Decretul din 6 iulie 1935, care organiza lichidarea agențiilor imobiliare, birourilor și agențiilor matrimoniale ce-și ofereau serviciile ne-evreilor (RGB1 I, 823)
Interdicția de a decerna evreilor titluri universitare, Conciliul din Bâle, 1434, sesiunea XIX	Legea împotriva supraîncărcării școlilor și universităților germane, 25 aprilie 1933 (RGB1 I, 225)

Însă nici un sumar al legislației canonice n-ar izbuti, totuși, să fie atât de revelator și de expresiv ca o descriere a ghetourilor din Roma, pe care Statul pontifical l-a menținut până la ocuparea orașului de armata italiană în 1870. Un ziarist german, care vizita e ghetoul roman cu puțin timp înainte de această dată, și-a publicat reportajul în *Neue Freie Presse*¹². El văzuse câteva străzi umede, murdare și întunecoase unde fuseseră înghesuite (*eingepfercht*) 4700 de creaturi umane.

Pentru a închiria o casă sau un local comercial în afara limitelor ghetourilor, evreii trebuiau să obțină o autorizație a cardinalului-vicar. Orice achiziție în afara aceluiași limite

¹² Carl Eduard Bauernschmid *Neue Freie Presse*, 17 Mai 1870, retipărit în *Allgemeine Zeitung des Judenthums* Leipzig 19 Iulie 1870, pp. 580-582.

era interzisă. Comerțul produselor industriale și cel al cărților erau interzise. Studiile superioare erau interzise. Profesiunile de avocat, de farmacist, notar, pictor, arhitect erau interzise. Un evreu putea fi medic, însă cu condiția de a nu îngriji decât evrei. Nici un evreu nu avea dreptul de a ocupa o funcție publică. Evreii erau obligați să plătească aceleași impozite ca și toți ceilalți, plus următoarele: în primul rând, o sumă anuală pentru întreținerea funcționarilor catolici care controlau administrația financiară a ghetourilor și organizația comunității evreiești; în al doilea rând, 5250 de lire pe an pentru Casa Pia, ce avea misiunea de a-i converti pe evrei; în sfârșit, și în același scop, 5250 de lire pentru Mănăstirea convertitorilor. Iar, în ceea ce-l privea, Statul pontifical aloca în fiecare an 1500 de lire pentru diverse opere caritabile, însă nu dădea nici un ban pentru educație și nici pentru îngrijirea bolnavilor.

Aplicând ansamblul legislației canonice, regimul pontifical al ghetourilor din Roma îi porea efectele cumulative. Și, în plus, politica Bisericii nu se manifesta numai prin decrete eclesiastice. Timp de mai mult de un mileniu, Statul a dat putere de lege voinței bisericești; deciziile sinodurilor și ale conciliilor au reușit să constituie însăși baza acțiunii laice. Fiecare Stat medieval a reluat stipulările canonice și le-a dezvoltat în mod minuțios consecințele civile. Astfel s-a elaborat un „statut internațional al evreilor din Evul Mediu“, care a fost perfecționat până în secolul al XVIII-lea. Vom găsi mai jos, în tabelul I-2 o scurtă evocare a completărilor și subtilităților adăugate de guvernarile și legislația catolică – precum și a versiunilor lor naziste.

Acestea au fost unele dintre precedentele moștenite de mașinăria birocratică nazistă. Desigur, lumea nu-și mai amintea în 1933 toate aceste lecții ale trecutului, dintre care multe păliseră cu timpul. Fuseseră acoperite de uitare mai ales învățămintele negative – precum, de pildă, recomandarea de a se evita izbucnirile de violență și pogromurile. În 1406, Statul habsburgic nădăduise că va profita de pe urma violențelor la care se dedase populația în cartierele evreiești din Viena: în realitate, creștinii au pierdut mai mult din pricina pogromului decât evreii, deoarece bunurile ce umpleau prăvăliile de amanet, arse și făcute scrum de marele incendiu din ghetou, aparțineau chiar celor care se dezlănțuiau pe străzi¹³. Această experiență fusese aproape total uitată atunci când, în noiembrie 1938, haidamacii și ciomăgașii au devastat, la rândul lor, magazinele evreiești: de astă dată, păgubite au fost societățile de asigurare care au trebuit să ramburseze proprietarilor germani costul vitrinelor sparte ale imobilelor avariate. A fost necesar să se învețe din nou o veche lecție a istoriei.

Dacă este adevărat că au trebuit să fie redescoperite unele străvechi adevăruri, avem datoria de a sublinia faptul că, în mod invers, multe descoperiri cu totul noi s-au situat pe un teren pe care predecesorii nu încercaseră niciodată să-l exploreze. Precedentele administrative create de Biserică și de Stat rămăsăseră, firește, incomplete; calea nimicirii evreilor, așa cum fusese ea tratată de veacurile trecute, se întrerupea la jumătatea ei. Poliicile antievreiești de convertire și de expulzare nu puteau împinge distrugerea decât până la un anumit punct. Stabilindu-și aceste obiective, ele stabileau, prin însuși respectivul fapt, niște limite de netrecut pentru acțiunea birocrăției.

Numai suprimarea limitelor impuse de obstacole, putea permite operațiunilor de exterminare să-și dezvolte și să-și desfășoare până la capăt toate posibilitățile. De aceea: anularea interdicțiilor i-a silit pe administratorii germani să improvizeze și să inoveze; și tot

¹³ Otto Stowasser „Zur Geschichte der Wiener Geseh“, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 16 (1922) p. 117.

de aceea birocrăția germană a făcut în doisprezece ani, sub regimul lui Hitler, infinit mai mult rău decât reuși e să facă Biserica catolică vreme de douăsprezece veacuri.

Totuși precedentele administrative nu au fost singurele elemente istorice care au intrat în joc. În societățile occidentale, o acțiune de distrugere nu se reduce la o simplă operațiune tehnică. Problemele pe care le pune un proces de nimicire nu sunt numai de natură administrativă, ci și de natură psihologică. Un creștin are datoria de a favoriza binele și de a respinge răul: cu cât mai vastă este acțiunea de distrugere pe care trebuie să o comită, cu atât mai mari sunt obstacolele morale pe care acest creștin e silit să le depășească. Obstacolele acestea trebuie, deci, suprimate, conflictul interior trebuie, într-un fel sau altul, rezolvat. Unul dintre principalele mijloace de care dispune criminalul pentru a avea conștiința împăcată este acela de a-și învâli victima într-un soi de veștmânt infamant, de a o reprezenta ca pe un obiect ce trebuie distrus.

TABELUL I-2
MĂSURI A ÎNVEIEȘTI PRE AZISTE ȘI AZISTE

Vechea legislație de Stat	Legislația nazistă
Taxă de protecție <i>per capita</i> (<i>der goldene Opferphennig</i>) impusă evreilor de regele Ludovic Bavarezul, 1328-1337 (Stobbe, <i>Die Juden in Deutschland</i> p.31)	
Atribuirea către colectivitate a bunurilor unui evreu ucis într-un oraș german „deoarece evreii și posesiunile lor aparțin Camerei imperiale”: articol din codul <i>Regulae juris „Ad decus”</i> din secolul al XIV-lea (Kisch, <i>Jews in Medieval Germany</i> pp. 360-361, 560-561)	Ordonanța a 13-a pentru aplicarea legii referitoare la cetățenia Reich-ului, care prevedea confiscarea bunurilor unui evreu decedat, 1 iulie 1943 (RGBl I, 372)
Confiscarea polițelor debitorilor creștini deținuți de evrei, Nürnberg, sfârșitul secolului al XIV-lea (Stobbe, <i>Die Juden in Deutschland</i> p. 58)	Ordonanța a 11-a pentru aplicarea legii referitoare la cetățenia Reich-ului, 25 noiembrie 1941 (RGBl I, 922)
Amenzi: spre exemplu, la Ratisbona, în 1421, pentru „uciderea unui copil creștin” (<i>ibid.</i> , pp. 77-79)	Decretul referitor la „amenda expiatorie” impusă evreilor, 12 noiembrie 1938 (RGBl I, 1579)
Plata pentru construirea zidului din jurul ghetoului din Roma percepută de la victime, 1555 (Ceci Roth, „The History of the Jews of Italy” (Philadelphia. 1946) p. 297)	Plată pentru construirea zidului din jurul ghetoului de la Varșovia percepută de la victime, 1941 Comisarul ghetoului Auerswald către Președintele Consiliului Evreiesc Czemiaków, 22 octombrie 1941, J.M. 1112)

Vechea legislație de Stat	Legislația nazistă
Ștampile sau alte semne aplicate pe actele și documentele personale, care-l identificau ca evreu pe deținătorul sau purtătorul lor (Zosa Szajkowski, „Jewish Participation in the Sale of National Property during the French Revolution“. <i>Jewish Social Studies</i> 1952, notă p. 291)	Decretul privitor la buletinele de identitate, 23 iulie 1938 (RGBI I, 922)
Pe la 1800, poetul evreu Ludwig Börne constată că pe pașaportul său figurează mențiunea „Jud von Frankfurt“, evreu din Frankfurt (Heinrich Graetz, <i>Volks-tümliche Geschichte der Juden</i> , Berlin-Viena, 1923, vol 3, pp. 373-374)	Decretul care impunea aplicarea sau însemnarea mențiunii „Evreu“ pe pașapoarte, 5 octombrie 1938 (RGBI I 1342)
Însemnarea caselor evreiești, orar special pentru a se duce la cumpărături, restricții ale deplasărilor, Frankfurt, secolul al XVII-lea (<i>ibid.</i> , pp. 387-388)	Însemnarea locuințelor ocupate de evrei <i>Jüdisches Nachrichtenblatt</i> , Berlin, 17 aprilie 1942
	Decret care ordona restricții ale deplasărilor, 1 septembrie 1941 (RGBI I, 547)
Numele „evreiești“ devenite obligatorii în practica birocratică a secolului al XIX-lea (Leo M. Friedman, „American Jewish names“, <i>Historia Judaica</i> octombrie 1944, p. 154)	Decretul din 5 Iulie 1937 (RGBI I, 9) Decretul din 17 august 1938 (RGBI I, 1044)

Istoria ne-a păstrat o întreagă galerie plină cu aceste imagini. În mod invariabil, le vedem plutind ca niște nori lungi de-a lungul veacurilor și continentelor. Oricare ar fi originile sau finalitățile lor specifice, aceste stereotipuri au întotdeauna aceeași funcție, și anume de a oferi o justificare voinței de a nimici, o scuză pentru acțiunea de distrugere.

Naziștii aveau nevoie de un stereotip; era necesar să poată folosi o reprezentare adecvată a evreului. Este, deci, de mare importanță și cu numeroase implicații faptul că în clipa în care Hitler a ajuns la putere imaginea exista de multă vreme, că trăsăturile modelului fuseseră de mult stabilite și adânc întipărite. Când Hitler vorbea despre evrei, el vorbea germanilor într-un limbaj familiar. Atunci când își acoperea victimele cu insulte, el reînvia o atitudine medievală. Când perora și-i învinovătea cu sălbăcie pe evrei, Hitler părea că-i trezea pe germanii lui dintr-un semn îndelung pentru a le reaminti o străveche dușmănie și pentru a o reactiva. În care epocă anume fuseseră concepute și formulate aceste acuzații? De ce mai răsunau, oare, ele, cu atâta vigoare?

Reprezentarea evreului pe care o întâlnim în propaganda nazistă și în scrierile personale ale naziștilor fusese compusă cu mai multe secole înainte. Martin Luther îi schițase trăsăturile principale, și de aceea naziștii, la vremea lor, au avut foarte puțin de făcut pentru a completa desenul. Vom cita aici câteva pasaje din cartea lui Luther „Despre evrei și minciunile lor”, reamintind faptul că în secolul al XVI-lea, Luther nu era cătuși de puțin singurul care gândea în acest fel, și că violența stilului său corespunde modului de expresie caracteristic epocii sale. Iar dacă-l cităm, facem acest lucru deoarece el a fost una dintre cele mai mari personalități ale gândirii germanice, și deoarece pentru a descoperi originile unei formațiuni conceptuale atât de importante, nu putem neglija sau lăsa de o parte ceea ce a scris un om de o asemenea anvergură. În acest tratat despre evrei, Luther se adresa în mod direct unui public larg și, într-un fel de recital torențial, el îi îneca pe evrei în valuri de învinuiri și condamnări. De pildă, în acest pasaj:

„Și astfel, vezi bine cum înțeleg și cum se supun ei poruncii a cincea a Domnului, și anume că sunt niște câini în etați de sângele întregii creștinătăți și ucigașii creștinilor printr-o voință îndârjită, și că le-a plăcut atât de mult să facă lucrurile acestea, încât au fost deseori arși până la moarte pe rug, învinuiți de a fi otrăvit apa și fântânile, de a fi furat copiii, de a-i fi ciopârțit și tăiat în bucăți, pentru a-și răcori și mulțumi în taină turbarea lor cu sânge creștin¹⁴”.

Și puțin mai departe:

„Acum vezi și tu ce frumoasă, groasă și grasă minciună este, atunci când ei se plâng că sunt prizonierii noștri. Au trecut mai mult de 1400 de ani de când Ierusalimul a fost distrus, și în timpul prezent sunt aproape 300 de ani de când noi, creștinii, suntem martirizați și persecutați de evrei în întreaga lume (după cum am spus înainte); așa încât noi am putea foarte bine să ne plângem că, în timpul prezent, noi am fost făcuți prizonierii lor și uciși, după cum arată adevărul adevărat și limpede. Ba mai mult decât atât, noi nu știm încă nici până azi care diavol i-a adus în țara noastră, fiindcă noi nu ne-am dus să-i căutăm la Ierusalim¹⁵”.

Astăzi, continua Luther, nimeni nu-i reține. Deoarece ei sunt o grea povară „ca o ciură, o duhoare și o adevărată nenorocire pentru țara noastră”. Ei fuseseră expulzați din Franța „un cuib dintre cele mai frumoase”, și „dragul împărat Carol” îi alungase din Spania, „cel mai bun dintre toate cuiburile”; chiar în acest an, ei fuseseră izgoniți și din Praga, „unde își aveau, de asemenea, unul dintre cele mai bune cuiburi”, și din întreaga Coroană a Boemiei; apoi și din Ratisbona, Magdeburg și din alte orașe.¹⁶

Înseamnă, oare, a fi prizonier, atunci când ești prost primit într-o țară sau într-o casă? Da, desigur, ei ne țin pe noi, creștinii, prizonieri în țara noastră, ei ne silesc să trudim cu sudoarea frunții noastre pentru ca să câștige ei bani și bunuri, în timp ce ei stau așezați lângă cuptor ca să trândăvească, să pârâie, să pună pere la copt, să mănânce și să bea, să trăiască foarte liniștiți din roadele muncii noastre. Ei ne-au luat prizonieri, pe noi și bunurile noastre, prin camăta lor blestemată, și apoi ei ne batjocoresc și cuipă pe noi.

¹⁴ Luther, *Von den Jueden*, p. diii [520].

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Luther, „*Von den Jueden*” (520-521).

pentru că noi muncim și-i lăsăm să fie niște boiernași puturoși, stăpâni a ceea ce este al nostru și ai locului unde trăim; astfel sunt ei stăpânii noștri, iar noi slujitorii lor prin propriile noastre bunuri, prin sudoarea și prin munca noastră; apoi, drept plată și mulțumire, ei Îl blestemă pe Domnul Dumnezeu nostru. Diavolul nu râde și nu dansează el, oare, pentru că are la noi, creștinii, un atât de frumos Paradis încât el poate, cu ajutorul evreilor, sfinții lui, să înfulece tot ce este al nostru, și ca plată să ne astupe gura și nasul, și apoi, în plus, să batjocorească și să blesteme pe Dumnezeu și întreaga omenire?

Ei nu au putut să aibă la Ierusalim, sub David și Solomon, un timp atât de bun din propriile lor bunuri, pe cât îl au astăzi din bunurile noastre, pe care ei le fură și le jefuiesc zilnic; și totuși ei se plâng că noi îi ținem prizonieri. Da, noi i-am luat și-i ținem prizonieri, tot așa cum am dobândit piatra mea de la rinichi, îngroșarea sângelui meu, și toate celelalte boli și nenorociri¹⁷.

Ce au făcut, oare creștinii, întreabă Luther, pentru a merita o asemenea soartă? „Noi nu le numim pe femeile lor târfe (...) noi nu îi blestemăm (...) noi nu le furăm copiii, nici nu-i ciopârțim, noi nu otrăvim apa lor, nouă nu ne este sete de sângele lor.” Moise nu spusese altceva. Dumnezeu îl lovise cu nebulă furioasă, cu orbire și cu turbare în inima lor.¹⁸

Aceștia sunt evreii, după opinia lui Luther. Întâi și-ntâi, ei vor să conducă întreaga lume¹⁹. Apoi ei sunt niște super-criminali, sunt ucigașii lui Christos și ai întregii creștinătăți²⁰. În al treilea rând, Luther îi califică drept „plagă, duhoare și curată nenorocire”²¹. Această reprezentare lutheriană a dominației evreilor asupra întregii lumi, a criminalității evreiești, a cruzimii evreiești a fost deseori repudiată. Însă cu toate negările și demonstrațiile contrare, acuzațiile au supraviețuit. În patru sute de ani, imaginea evreului nu și-a modificat nici o trăsătură.

¹⁷ *Ibid.* (521).

¹⁸ Luther, *Von den Jueden* (521-522).

¹⁹ Excluzându-i pe evrei din funcțiile publice, împăratul Frédéric declara în 1237: „Credincios îndatoritorilor unui prinț catolic, noi îi excludem pe evrei din funcțiile publice astfel încât ei să nu abuzeze de puterea oficială cu scopul de a-i persecuta pe creștinii”. Kisch, *Jews in Medieval Germany*, p. 149.

²⁰ Să cităm un pasaj dintr-o culegere germană de legi din secolul al XV-lea, codul municipal din Salzwedel, paragraful 83.2: „Dacă un evreu agresează un creștin sau îl ucide, evreul nu poate opune nici un răspuns, ci el trebuie să îndure în tăcere aplicarea legii, deoarece fiind persecutorul Domnului și ucigașul creștinătății, el nu are nici un drept la bunăvoință creștină” Kisch, *Jews in Medieval Germany*, p. 268. Kisch face observația că nici una dintre culegerile germane legislative din epocile anterioare nu conținea discriminări de acest gen.

Legenda fântânilor otrăvite (secolul al XIV-lea) și cea a omorurilor rituale (secolul al XIII-lea) au fost, amândouă, condamnate de Papalitate: Scherer, *Die Rechtsverhältnisse der Juden*, pp. 36-38. În schimb, codul castilian, din secolul al XIII-lea, *Las siete partidas*, partida septima, titlu XXIV (de los judios), leg II, menționează drept crimă capitală crucificarea copiilor creștini sau a figurinelor de ceară din Vinerea Mare: Antonio G. Solalinde, ed. *Antologia de Alfonso X el Sabio*, Buenos Aires, 1986, p. 181. Despre concepția juridică a cameteri, a se consulta Kisch, *Jews in Medieval Germany*, pp. 191-197.

²¹ Al patrulea conciliu al Latranului a cerut în mod expres puterilor seculare să-i extermine pe toți ereticii: Kisch, *Jews in Medieval Germany*, p. 203. Acest text a servit drept bază Inchiziției pentru a înmulți execuțiile prin ~~arderea pe rațe~~

Episodul biblic al Plăgii a zecea – uciderea primului născut – a dat naștere legendei omorului ritual, conform căreia evreii ucid copii creștini în timpul Paștilor, pentru a amesteca sângele lor cu făina pentru azimă (pasca). A se consulta, de asemenea, articolul din *partida septima* în care istoria Plăgii a zecea, combinată cu niște texte evanghelice se află – după cum se presupune – la originea legendei crucificării copiilor creștini de către evrei.

În 1895, Reichstag-ul a discutat un proiect de lege prezentat de grupul antisemit, care avea drept scop expulzarea din Germania a evreilor străini. Să oferim aici câteva extra e din discursul deputatului Ahlwardt, purtătorul de cuvânt al grupului²².

„Este absolut limpede faptul că există printre noi numeroși evrei despre care nu se poate spune nimic rău. Totuși, atunci când afirmăm că ansamblul evreilor este dăunător, facem acest lucru deoarece știm foarte bine că, în fond, caracteristicile rasiale ale acestui popor sunt de o asemenea natură încât, cu timpul, ele nu se pot armoniza cu esențialele caracteristici rasiale ale popoarelor germanice, și că orice evreu care, până în prezent, n-a comis nici un delict va comite, probabil, unul, în anumite împrejurări, deoarece particularitățile lui rasiale îl silesc să-l înfăptuiască.

Domnilor, există în India o anumită sectă, cea a Thugilor, care înălța asasinatul până la altitudinea unui program moral. În această sectă s-ar fi găsit, fără-ndoială, numeroase persoane ce nu comiseseră niciodată nici un omor. Și totuși, după opinia mea, englezii au avut dreptate atunci când au exterminat (*ausrotteten*) secta în întregime, fără să cerceteze dacă un individ sau altul, cutare sau cutare, înfăptuise vreodată, personal, un asasinat, întrucât, la momentul potrivit, oricare dintre membrii sectei l-ar fi comis“.

Făcând observația că antisemiții luptau împotriva evreilor nu din cauza religiei acestora, ci din pricina rasei, Ahlwardt a continuat:

„Evreii au reușit să facă tot ceea ce nu a izbutit să realizeze nici un dușman străin: ei i-au împins pe locuitorii din Frankfurt la periferiile orașului. Și exact așa se întâmplă peste tot unde evreii se adună în număr mare. Într-adevăr, Domnilor, evreii sunt niste fiare de pradă (...)

Domnul Rickert (*un alt deputat care se opusese expulzării evreilor*) a început prin a ne spune că avem, și așa, prea multe legi și că, în consecință, nu trebuie să ne ocupăm de o nouă legislație privitoare la evrei. Acesta este, într-adevăr, cel mai interesant argument adus vreodată împotriva antisemitismului. Așadar, ar trebui să-i lăsăm pe evrei să huzurească liniștiți deoarece avem prea multe legi? Ei bine, eu cred că dacă am voi să ne descotorosim de evrei (*Die Juden abschaffen*), am putea să ne debarasăm și de jumătate din legile noastre.

Apoi, deputatul Rickert a pretins că era într-adevăr o rușine – nu știu dacă a folosit chiar acest cuvânt, n-am reușit să-mi fac însemnări – dar, în orice caz, sensul spuselor sale a fost acesta, adică a afirmat că este o adevărată rușine pentru o națiune de 50 de milioane de persoane să se teamă de o mână de evrei (Rickert citase diverse statistici pentru a demonstra că numărul evreilor instalați în Germania nu era deloc excesiv). Da, domnilor, domnul deputat Rickert ar avea dreptate dacă am lupta cu arme loiaale împotriva unui dușman loial; atunci, evident, germanii n-ar trebui să se teamă de niște oameni atât de puțin numeroși. Dar cu evreii, care acționează ca niște paraziți, problema se pune într-un mod cu totul diferit. Domnul Rickert este tot atât de masiv și de solid ca și mine, și totuși îi este foarte frică de un singur microb de holeră – și, domnilor, evreii sunt niște microbi de holeră.

(Râsete)

²² Reichstag, *Stenographische Berichte* ședința a 53-a, 6 martie 1895, pp. 12-96 spp. Este meritul lui Paul Massing de a fi descoperit acest discurs și de a-l fi inclus în lucrarea sa *Rehearsal for Destruction*, New-York, 1949.

Domnilor, aici discutăm, de fapt, despre puterea de contaminare a evreilor și despre puterea lor de a exploata“.

După ce i-a invitat pe deputați să „curețe“ Germania de „aceste fiare de pradă“ (Rotten Sie diese Raubtiere aus), Ahlwardt a continuat:

„Dacă cineva vine să ne spună – și aceasta era intenția principală a celor doi oratori care m-au precedat – că evreul este și el un german, atunci e de datoria mea să declar că resping în mod absolut această idee. Dacă ne spuneți că evreul s-a născut în Germania, că el a supt laptele unei doici germane, că s-a supus legilor germane, că și-a făcut serviciul militar obligatoriu – și ce fel de soldat a fost, mai bine să nu vorbim despre lucrul acesta – (*râsete pe băncile din dreapta*) – că și-a îndeplinit toate îndatoririle, că și-a plătit chiar și impozitele, ei bine, toate acestea nu sunt câtuși de puțin hotărâtoare în ceea ce privește naționalitatea lui; în fond, ceea ce decide este rasa din care s-a născut (*aus der er herausgeboren ist*). Îngăduiți-mi o comparație trivială, folosită de mine și în alte discursuri: un cal născut într-un staul de vaci, nu va fi, totuși, datorită acestui fapt, o vacă (*furtună de râsete*). Degeaba s-a născut un evreu în Germania, lucrul acesta nu face din el un german, ci evreul va fi întotdeauna un Evreu (...).“

Ahlwardt a remarcat apoi că respectiva problemă nu era câtuși de puțin o glumă și că trebuia luată într-un mod foarte serios.

„Este indispensabil să privim chestiunea evreiască din acest punct de vedere. Noi nici măcar nu ne gândim să-i urmărim, spre exemplu, pe antisemiții din Reichsrath-ul austriac, și să mergem până acolo încât să cerem să i se acorde o primă celui ce va trage asupra unui evreu (*dass wir ein Schussgeld für die Juden beantragen wollten*); noi nu vrem să hotărâm ca cel care va ucide un evreu să-i moștenească bunurile (*râsete și proteste*).

Noi nu ne gândim la lucruri de felul acesta, și nu voim să mergem atât de departe. Ceea ce voim noi este să stabilim o separare pașnică și rațională între evrei și germani. Și în acest scop, este absolut necesar să începem prin a închide evreilor poarta odată pentru totdeauna, astfel încât să nu mai sosească și alții“.

i se pare, într-adevăr, cu totul remarcabil faptul că, la o distanță de trei sute cincizeci de ani, doi oămēnī au reușit să aibă același limbaj. Imaginea evreului după Ahlwardt nu este, în trăsăturile sale esențiale, decât o replică a desenului lutheran.

vreul rămâne, întâi și-ntâi, dușmanul intern care a reușit să realizeze tot ceea ce nu izbutise să facă nici un inamic din exterior, deoarece el i-a împins pe germanii din Frankfurt la periferiile orașului; apoi, un criminal, un asasin, o fiară de pradă, atât de ucigașă încât, eliminându-l, Reichstag-ul ar putea economisi jumătate din codul penal; în sfârșit un microb, microbul ciumei, sau mai precis, cel al holerei. Regimul nazist a reluat și a dezvoltat aceste reprezentări ale evreului într-un flux aproape neîntrerupt de discursuri, de afișe, de scrisori și de rapoarte administrative. Hitler, personal, vedea în evreu o putere vrăjmașă și amenințătoare, un inamic plin de viclenie. În 1940, într-un discurs în care el relata pe scurt „lupta lui pentru putere“, Hitler a declarat:

„A fost o bătălie împotriva unei puteri satanice, putere care luase în stăpânire întregul nostru popor, care ocupase toate pozițiile cheie ale vieții spirituale și intelectuale, precum și pe cele ale economiei și ale politicii și care, de la înălțimea acestor poziții,

controla întreaga națiune. A fost o bătălie împotriva unei puteri care avea, totodată, posibilitatea de a urmări cu ajutorul legii pe oricine voia să înceapă lupta împotriva ei și era gata să opună rezistență intensificării acestei forțe. În acea epocă, jidovimea atotputernică ne declarase război.”²³

Gauleiter-ul Julius Streicher insista mai mult asupra criminalității intrinsece a evreilor. Să cităm câteva extrase caracteristice dintr-un discurs pe care l-a ținut în 1935 în fața tineretului hitlerist:

„Băieți și fete! Priviți în urma voastră la o distanță de zece ani, poate ceva mai mult. Un mare război. Războiul mondial se dezlănțuise între popoarele Pământului și nu lăsase la sfârșitul său decât niște grâmczi de ruine. Din acest război înfiorător un singur popor ieșise victorios, un popor despre care Christos spunea că-l avea pe Diavol drept tată. Acest popor ruina poporul german, trupul și sufletul său“.

Însă atunci a apărut Hitler, și lumea a prins curaj gândindu-se că de acum înainte:

„umanitatea va fi eliberată de acest popor care, însemnat cu semnul lui Cain, a răpădit pe globul pământesc vreme de veacuri și de milenii.

Băieți și fete! Dacă cineva vine și vă spune că evreii au fost altădată poporul ales, să nu-l credeți, credeți-ne mai degrabă, pe noi, care spunem că evreii nu sunt un popor ales. Deoarece nu se poate ca un popor ales să se comporte între popoare așa cum se comportă poporul evreu.

Un popor ales nu pleacă în lume pentru a-i face pe alții să muncească spre propriul său profit, și pentru a le suga sângele, el nu se duce între popoare pentru a-i alunga pe țărani din casa lor și din căminul lor familial, el nu se duce între popoare pentru a-i sărăci pe părinții voștri și a-i împinge la disperare. Un popor ales nu omoară animalele, nu le chinuiește până la moarte, un popor ales nu trăiește din sudoarea altora. Un popor ales intră în rândurile acelor și înaintează împreună cu cei ce trăiesc pentru că muncesc. Lucrul acesta să nu-l uitați niciodată.

Băieți și fete, noi am fost azvârliti în închisoare pentru voi. Pentru voi, noi am suferit întotdeauna. Pentru voi am fost siliți să îndurăm batjocurile și insultele, și am început să luptăm împotriva poporului evreu, acest corp de criminali organizați la scară mondială, și împotriva căruia luptase și Christos, cel mai mare antisemit din toate timpurile.”²⁴

Numeroși naziști ca, de pildă, Himmler, șeful forțelor SS și al Poliției, Hans Frank, jurist și guvernator general al Poloniei, și Thierack, ministrul Justiției, aveau tendința de a-l considera pe evreu drept o specie biologică inferioară, sau ca pe un fel de parazit, de roșu, ce transmitea poporului german, prin simplu contact cu el, maladii mortale. Într-o zi, Himmler i-a prevenit pe generalii lui de primejdia pe care o prezenta faptul de a-i lăsa pe germani să-și însușească obiectele ce aparținuseră unor evrei decedați.

„Dacă am exterminat un microb“, a declarat el, „nu am procedat astfel pentru a ne lăsa, în cele din urmă, contaminați de același microb și pentru a muri”²⁵. Vorbind despre evrei, Frank îi numea foarte adesea „păduchi”. După ce au fost uciși cei din „imperiul” său

²³ Dis ursul lui Hitler, publicat în presa germană, 10-11 noiembrie 1940.

²⁴ Discursul lui Streicher, 22 iunie 1935, M-I.

²⁵ Discursul lui Himmler, 4 Octombrie 1943, PS-1919.

polonez, el a afirmat că Europa bolnavă avea, de acum înainte să se însănătoșească²⁶. Iar în ceea ce-l privește pe Thierack, noi deținem o scrisoare a sa adresată lui Hitler, care l-a preocupat extrem de mult pe destinatarul său!

„O femeie de rasă pur evreiască, având un copil, și-a vândut laptele matern unei doctore. ascunzându-i faptul că ea era evreică. Acest lapte a fost dat unor sugari de sânge pur german dintr-o clinică pentru copii. Acuzata este inculpată de fraudă. Cumpărătorii laptelui au suferit daune, deoarece laptele matern al unei evreice nu poate fi considerat o hrană potrivită pentru niște copii germani. În plus, comportamentul obraznic și nerușinat al acuzatei constituie o insultă. Totuși n-au fost întreprinse urmăriri penale formale pentru a-i cruța pe părinți – care ignoră faptele – de niște necazuri inutile. Voi discuta despre aspectele rasialo-higienice ale chestiunii cu directorul Sănătății Reich-ului”²⁷.

Conform imaginii teologilor din secolul al XVI-lea și a antisemiților din veacul al XIX-lea, naștii îi considerau pe evrei niște dușmani, niște criminali și niște paraziți, și însuși cuvântul „Evreu“ (Jude) sfârșise prin a se încărca de toate aceste atribute²⁸. Însă, între scrierile vechi și cele mai recente, apare o deosebire care cere a fi explicată. Ca și predecesorii lor antisemiți, naștii se referă deseori la rasă, noțiune ce nu există în textele din secolul al XVI-lea. Dimpotrivă, Luther ne repetă că evreii au meritat disprețul Domnului și o pedeapsă mai grea decât tunetele și fulgerele care au distrus Sodoma și Gomora, că ei sunt pradă furiei și orbirii, și că turbarea se află în inimile lor: în secolul al XIX-lea, acest limbaj a dispărut din discursul antisemit²⁹.

Totuși există între evocarea de către Luther a mâniei divine și argumentarea rasistă a lui Ahlwardt o strânsă legătură funcțională: și unul și celălalt se străduiau să demonstreze că evreul nu se putea schimba, că un evreu rămânea pentru totdeauna un evreu. „Ceea ce Dumnezeu însuși nu îndreaptă prin asemenea lovituri cumplite, noi nu vom putea îndrepta vreodată, nici prin cuvinte nici prin fapte“. Există în ființa evreului un principiu al răului, pe care nu reușesc să-l distrugă nici cele mai violente focuri ale Cerului. În epoca lui Ahlwardt, se atribuie această malignitate intrinsecă unei cauze precise. Evreul „nu se poate împiedica“ de a dăuna, deoarece toate caracteristicile lui rasiale îl împing în mod irezistibil să comită acte antisociale. Și astfel se dovedește, în cele din urmă, că însuși argumentul rasist nu reprezintă decât un moment dintr-o evoluție ideologică de foarte lungă durată. Rasismul antievreiesc s-a născut în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, odată cu primul „caricaturi ale evreului“ care apăreau în gravurile satirice³⁰. Totuși bazele „teoretice“ ale rasismului nu s-au constituit decât după 1800. Rasisti al XIX-lea au afirmat că toate caracteristicile fizice une sau rele, rezu n caracteristicile fizice. Acestea din urmă immutabile, se putea a urma, în consecință, că

²⁶ Conferința generală din Guvernământul general, 9 iulie 1943, „Jurnalul“ lui Frank, PS-2233. Observațiile lui Frank sunt reproduse textual.

²⁷ Thierack către Hitler, Aprilie 1943, NG-1656. Expertul însărcinat cu studierea „afacerii“ era Ministerialrat doctor Malzan.

²⁸ A se consulta articolul *Jude* în „Trübners Deutsches Wörterbuch“, Deutsche Akademie, Alfred Gödze ed. Berlin, 1943, vol. 4 pp. 55-57. Stereotipurile de acest gen sunt adesea atât de puțin originale, încât ele pot fi ușor atribuite mai multor națiuni foarte deosebite. De pildă, legenda care circula în timpul primului Război mondial, conform căreia Germanii crucificaseră un soldat canadian: Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory*, New-York, 1975, p. 117.

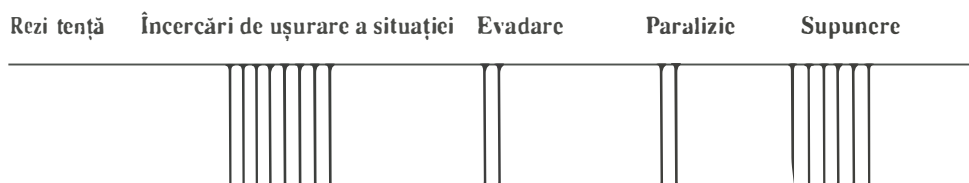
²⁹ Luther, *Von den Juden*, p. Aiii (418).

³⁰ Eduard Fuchs, *Die Juden in der Karikatur*, München, 1921, pp. 160-161.

tipurile sociale de comportament erau și ele, cu necesitate, imuabile. Pentru antisemitism evreii au devenit „o rasă“³¹.

Cei ce i-au exterminat pe evreii din Europa au fost germanii, și, de aceea, atenția noastră trebuie să se îndrepte cu precădere a: upra lor. Nu se poate înțelege ce s-a întâmplat cu evreii, fără a explica foarte bine deciziile luate de responsabilii germani la Berlin sau pe teren. Totuși, eforturile germane și costurile necesare pentru realizarea obiectivelor propuse au fost în permanență influențate de însuși comportamentul victimelor. Dacă admitem că un organism german nu putea mobiliza pentru înfăptuirea unui proiect decât niște resurse limitate, de fășurarea operațiunii și, în cele din urmă, reușita ei trebuia să depindă de modul evreilor de a reacționa față de ea.

Ori, atitudinea evreiască față de procesul de exterminare n-a fost câtuși de puțin o improvizație de circumstanță. Nu era, nu, deloc, pentru prima oară în decursul istoriei când evreii europeni se confruntau cu violența; datorită acestor experiențe se crease o serie de reacții tipice, care aveau să rămână remarcabil de constante de-a lungul veacurilor, și care pot fi reprezentate, la un mod schematic, astfel:

Atacul reventiv, rezi tența armată, răzbunarea sunt aproape total inexistente în istoria evreilor din diaspora. Ultima revoltă, și de altfel singura de mare amploare, a avut loc în timpul Imperiului roman, în secolul al II-lea după I-C., adică într-un moment în care majoritatea evreilor trăiau încă în grupuri compacte pe malul Mediteranei răsăritene, și nădăjduiau în continuare să restabilească o Iudee independentă.³² În Evul Mediu, comunitățile evreiești renunțaseră la orice intenție de a lupta, iar poezii lor nu laudau nici marile fapte războinice și nici, în general, vitejia³³. Evreii din Europa se plecaseră sub protecția autorităților constituite: li se încredințau din punct de vedere juridic, fizic și moral.

Un incident din 1096 ne înfățișează foarte expresiv această dependență mentală. La acea dată, numeroase scrisori și emisari sosiți din Franța au avertizat comunitățile evreiești din Germania că zeloșii Cruciați se pregăteau pentru un marș acru. Personalitățile marcante evreiești din Mayenza au răspuns: „Suntem foarte îngrijorați de soarta voastră. Iar în ceea ce ne privește, noi avem foarte puține motive să ne temem. N-am auzit nimic, nici un cuvânt, despre această chestiune și nimic nu ne face să credem că viațile voastre ar fi

³¹ Se poate găsi un exemplu de gândire nazistă despre noțiunea de rasă, cu formulări ca, de pildă, „substanță rasială“ (Rassenkern) „rasă superioară“ (Hochrasse) și „declin rasial“ (Rasseverfall) în Konrad Dürre, „Werden und Bedeutung der Rassen“ în *Die Neue Propyläen – Weltgeschichte*, Berlin, 1940, pp. 89-118.

³² Revolta din anii 115-117 după J-C. sub domnia lui Traian (survenită după distrugerea Templului de către Romani în anul 70 după I-C., și înaintea insurecției lui Bar Kochba din 132-135) izbucnise în Egipt și în Cipru; agitația a cuprins și Mesopotamia și Iudeea însăși. Înaintarea convergentă a forțelor evreiești ne arată că obiectivul lor era Ierusalimul. A se consulta Simon Applebaum, *Jews and Greeks in Ancient Cyrene*, Leyde, 1979, pp. 201-334 și, în special pp. 336-337.

³³ A se consulta David Segal „Observations on Three War Poems of Shmuel Ha-Nagid“, *AJS review* 4 (1979), pp. 165-203. Ha-Nagid a fost singurul poet războinic din Evul Mediu.

amenințate de sabie“. Însă, curând, sosind „batalion după batalion“, Cruciații i-au atacat pe evreii din Spira, Worms, Mayenza precum și din alte orașe din Germania.³⁴ Opt secole și jumătate mai târziu, un președinte al Consiliului evreiesc din Olanda avea să spună:

„Faptul că germanii au comis atrocități împotriva evreilor polonezi, nu este un motiv de a crede că ei se comportă (sic) în același mod cu evreii olandezi, mai întâi deoarece germanii au avut întotdeauna o părere proastă despre evreii polonezi, și apoi pentru că Țările-de-Jos nefiind Polonia, ei știau să se poarte cum se cuvenea aici și să nu șocheze opinia publică“³⁵.

Însă evreii din Țările-de-Jos au fost nimiciți exact ca și frații lor răsăriteni.

La evreii din diaspora, acțiunile de rezistență armată deveniseră izolate și episodice. ~~Forța urma să se regăsească~~ ~~În strategia evreilor doar în clipa în care viața evreiască~~ avea să se reîncarneze într-un Stat evreu. În cursul tragediei din anii 1933-1945, exemple de rezistență au fost puțin numeroase și e mică amploare. Și mai ales, în oricare moment și oriunde s-au produs, ele au fost întotdeauna ~~cauza înfrângerii~~ ~~cauza înfrângerii~~ nu în primă, ci numai în ultimă instanță.³⁶

Evreii persecutați respingeau chiar și reacțiile de oarecare opoziție ale comunităților evreiești din alte țări împotriva persecutorilor, cu excepția cazurilor în care situația din propria lor țară, sau din propriul lor oraș, era încă și mai grea. Aceasta a fost atitudinea evreilor din Ancona în 1556, atunci când negustorii evrei din Imperiul Otoman au încercat să organizeze un boicot al porturilor din Ancona și al celor din Statele Papale. În mod asemănător, în martie 1933, o organizație de veterani evrei din Germania și-a exprimat public dezaprobarea față de declarațiile antigermane făcute în străinătate de emigranții evrei.

De multă vreme, comunitatea evreiască reacționa momentan și tipic prin încercări de ușurare a greutăților îndurate. Încercările luau forma unor jalbe, a unor acorduri de protecție sau de eliberare obținute prin plata unor sume de bani, a supunerii preventive, a jutoarelor caritabile, salvărilor de persoane sau de bunuri, eforturilor de reconstrucție – pe scurt, a tuturor acțiunilor menite să înlăture primejdia sau, atunci când violența se și manifestase, să-i atenueze efectele. Să dăm câteva exemple. În Antichitate, orașul Alexandria era împărțit în cinci cartiere numite α , β , γ , δ , ϵ . Majoritatea evreilor se concentraseră în cartierul δ (delta) situat la marginea mării, însă unii dintre ei locuiau în alte zone. În anul 31 după I.-C., împăratul Caligula a dorit să fie venerat ca un semi-zeu. Evreii din Alexandria au refuzat să-i acorde onorurile religioase pe care le cerea; au izbucnit mari

³⁴ Cronică ebraică anonimă din Mayenza (dare de seamă contemporană), în Shlomo Eidelberg, ed. și trad. *The Jews and the Crusaders* Madison, Wisconsin, 1977, pp. 99-100.

³⁵ Mărturia lui D. Cohen, 12 noiembrie 1947, citată de Louis de Jong, „The Netherlands and Auschwitz“, *Yad Vashem Studies*, 7(1968) p. 44.

³⁶ Începând din 1789, evreii dobândiseră experiență militară în armatele Europei continentale. În 1794, apoi în 1831, detașamente evreiești autonome luptaseră la Varșovia alături de forțele poloneze. În anii 1903-1904, unități evreiești de autoapărare, înarmate cu băte și ciomege, s-au opus haidamacilor beți și violenți care invadau cartierele evreiești din mai multe orașe ale Rusiei. Aceste experiențe citate adesea nu constituie, totuși, decât niște precedente de mică anvergură. Soldații evrei din armatele germane sau austriece nu purtau o uniformă evreiască. Detașamentele evreiești de la Varșovia luptau în calitatea lor de locuitori ai Poloniei și pentru o cauză poloneză. Unitățile de autoapărare din Rusia nu se răzvrăteau împotriva Statului rus. În orice caz, trebuie, totuși, să remarcăm că revoltele din lagărele morții de la Treblinka și Sobibor au fost organizate de prizonierii evrei care fuseseră ofițeri, că cea mai importantă insurecție de ghetou s-a produs la Varșovia, și că activitatea grupurilor de partizani evrei s-a manifestat mai ales în anumite regiuni din teritoriul sovietic ocupat.

violente în oraș. Toți evreii au fost împinși, înghesuiți în cartierul delta, populația a luat în posesiune locuințele golite; autoritățile au suprimat temporar regimul de egalitate a drepturilor, au întrerupt aprovizionarea cartierului delta și au blocat toate ieșirile din ea. Din timp în timp, un centurion roman intra cu forța în casa câte unei familii evreiești sub pretextul de a căuta arme. În aceste împrejurări, care ne evocă în mod ciudat unele realități mai recente, evreii au trimis la Roma o delegație pentru a-l implora pe Caligula să-i dispenseze de a practica noul cult. În delegație se afla printre alții, celebrul filosof Philon care, în capitala Imperiului, a discutat respectiva problemă cu Apion, o personalitate oficială binecunoscută pentru antisemitismul său³⁷.

Aproximativ nouăsprezece sute de ani mai târziu, în 1942, cu un scop destul de asemănător, evreii bulgari au trimis o delegație pentru a implora să nu fie evacuați din locuințele lor³⁸.

Uneori se încerca să se obțină securitatea „contra cost”. În 1384, pe când sângele evreilor curgea în valuri mari în Franconia, comunitatea a propus să plătească o sumă de bani pentru a ocroti viețile membrilor săi. Acordul referitor la modalitățile de a efectua „tărgul” a fost încheiat foarte repede. Autoritățile municipale de la Nürnberg au adunat uriașa sumă de 80.000 de florini, regele Wenzel a primit, ca parte a sa, 15.000 din ei, iar reprezentanții lui, care negociau și în alte cetăți, alți 4.000; i-a rămas orașului un beneficiu net de mai mult de 60.000 de florini, respectiv 190.000 de thaleri³⁹. Sub ocupația nazistă, evreii europeni, începând din Țările de Jos și până în Caucaz, au încercat să salveze de la moarte oferind bani sau alte valori.

În arsenalul reacțiilor de usurare a reușităților una dintre cele mai dibace rămân ea supunerea anticipată. Simțind pericolul, victima încerca să lupte împotriva lui oferind ea însăși propuneri de conciliere înainte ca amenințarea să se fi concretizat; ea ceda exigenței, însă tentativa sa consta în a o face în proprii săi termeni. Comunitățile evreiești din Europa mai practicau încă această manevră chiar în ajunul lui 1933: ele au vădit pereză o profundă schimbare în structura socioprofesională a populației evreiești și o modificare a imaginii legate de ea, în emnându-și pe evrei să devină nu numai comercianți sau juriști, ci și ingineri, muncitori calificați, agricultori. Comunitățile sperau ca prin acest proces – îndeosebi în Germania, unde această politică a fost denumită *Berufsumschichtung* (redistribuirea profesională) – ocupând noi poziții în economie, evreii se vor afla mai puțin expuși privirilor publicului, vor fi mai puțin vulnerabili, mai rar denunțați ca neproductivi.⁴⁰

Alt exemplu de strategie de anticipare: în Germania dinaintea de 1933, anumite întreprinderi evreiești au decis din proprie inițiativă să restrângă proporția de evrei din

³⁷ Heinrich Graetz, *Volkstümliche Geschichte der Juden*, Berlin și Viena, 1923, vol. 3, pp. 600-669; Victor Tcherikover, *Hellenistic Civilization and the Jews*, JPS and Hebrew-University, 1959, pp. 313-316. Se pot găsi extrase despre descrierea lui Philon după o scrisoare a împăratului Claudiu (41 după I.-C.) în Eaphtali Lewis, *The Roman Precipate*, 27 B.C.-285 A.D., Toronto 1974, pp. 111-113. Claudiu vorbește despre delegația separată a Evreilor ca despre „un lucru care nu se mai făcuse niciodată”.

³⁸ Frederick Chary, *The Bulgarian Jews and the Final Solution*, 1940-1944, Pittsburgh, 1972, pp. 73-74, 92-96, 144-152.

³⁹ Stobbe, *Die Juden in Deutschland*, pp. 57-58.

⁴⁰ În două scrisori adresate lui Hitler, la 4 aprilie și la 6 mai 1933, o organizație conservatoare de foști combatanți evrei (*Reichsbund jüdischer Frontsoldaten*) a afirmat că ea practica de multă vreme o *Berufsumschichtung* care avea drept scop părăsirea profesiunilor „intelectuale” și opțiunea pentru agricultură și meșteșuguri. Texte în Klaus Herrmann, *Das Dritte Reich und die deutsch-jüdischen Organisationen, 1933-1934* Köln, 1969, pp. 66-67, 94-98.

personalul lor. Până atunci, patronii evrei erau cei care angajau majoritatea salariaților evrei: mai multe societăți au stabilit un procentaj de funcționari evrei pentru a nu apărea încă și mai evreiești decât erau prin capitalul lor.⁴¹ Câteva ani mai târziu, sub ocupația nazistă, Consiliile evreiești au depus multe eforturi pentru a încerca să meargă în întâmpinarea exigențelor și ordinelor. Germanilor, gândeau ele, puțin le păsa de greutatea pe care cutare sau cutare măsură economică dorită de ei urma să le creeze evreilor celor mai puțin capabili să le îndure, în timp ce Consiliile evreiești puteau încerca, cel puțin, să ușureze consecințele acestora pentru cei mai slabi și mai săraci. Datorită acestei mentalități Consiliul evreiesc din Varșovia a intenționat să procedeze el însuși la confiscarea bunurilor evreiești răvnite de germani⁴², și tot din pricina ei, același Consiliu a organizat recrutarea mâinii de lucru evreiești în așa fel încât să fie scutiți de muncă evreii înstăriți, în schimbul unei compensații financiare, pentru ajutorarea familiilor sărace, mobilizate fără salariu la diferitele agenții germane⁴³. Comunitățile știau, de asemenea foarte bine, și de multă vreme, cum să reacționeze după o catastrofă. Organizarea de ajutorare și de salvare a persoanelor sau a bunurilor devenise o instituție tradițională. Comitetele și subcomitetele de caritate constituite de către evreii „sus-puși” (în Germania, așa numiții *Prominente*) și care, astăzi, reprezintă una dintre caracteristicile organizației *United Jewish Appeal*, erau o realitate curentă încă în secolul al XIX-lea. În anii 1860, subscrierile în favoarea evreilor din Rusia luaseră în Germania o amploare considerabilă.⁴⁴ Și reconstrucția – adică restabilirea vieții evreiești, fie în vechiul habitat după calmarea persecuției, fie pe un pământ nou – devenise de-a lungul secolelor o reajustare spontană și aproape automată: reconstrucția era sinonimul foarte exact al menținerii continuității vieții evreiești. Toate istoriile generale ale poporului evreu relatează, în esență, neîncetatele tulburări și distrugerii, readaptările consecutive, munca permanentă pentru restabilirea comunității. Dintre eforturile de reconstrucție, cel care s-a realizat în 1945 se înscrie printre cele mai importante.

În schema noastră apare apoi reacția de evadare (sau de fugă) mai puțin amplă decât aceea de liniștire (sau de calmare) a situației. Prin această reprezentare grafică noi nu dorim să arătăm că evreii au avut o reacție de a se ascunde, clandestinitatea ar fi ocupat un loc foarte mic în comportamentele de reacție ale evreilor ci, mai degrabă, că ei s-au așteptat la mai puține rezultate prin adoptarea acestei atitudini, și că au avut mai multă încredere în strategia usurării. În orice caz, sigur, evreii au făcut neîncetat dintr-o țară în alta; dar au făcut rareori acest lucru pentru că statutul restrictiv care le era impus de cutare sau cutare regim li se părea insuportabil. Evreii emigrau, în general, atunci când erau constrânși fie de expulzare, fie de o criză economică. Există oare puține cazuri în care ei au fugit pentru a scăpa de un pogrom; cel mai adesea, supraviețuitorii au continuat să trăiască acolo unde avusese loc pogromul. În fața unei acțiuni antievreiești, evreii nu aveau tendința de a fugi, ci de a coexista. Ei au încercat chiar – și numeroase documente ne permit, astăzi, să afirmăm acest lucru – să coexiste cu Hitler. Foarte ades, această atitudine i-a împiedicat să

⁴¹ Esra Bennathan „Die demographische und wirtschaftliche Struktur der Juden” în Werner Mosse ed. *Entscheidungsjahr 1932*. Tübingen, 1966, pp. 88-131, la pp. 110, 114.

⁴² Raul Hilberg, Stanislaw Staron și Josef Kermisz ed. *The Warsaw Diary of Adam Czerniaków*. New-York, 1979, p. 99.

⁴³ A se consulta același Jurnal al lui Czerniaków, la datele 13-24 octombrie 1939, 2 și 13 noiembrie 1939, 9 decembrie 1939, 21 și 23 ianuarie 1940; *ibid.*, pp. 81-110, passim; Czerniaków către Plenipotențiarul Șefului de district pentru orașul Varșovia, 21 mai 1940, *ibid.*, pp. 386-387.

⁴⁴ A se consulta, spre exemplu, lista de subscripții publicată în *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, Leipzig, nr. din 2 noiembrie 1869, pp. 897 sqq.

fugă la timp, iar încă și mai frecvent, tot ea i-a convins, în ultima etapă, să renunțe la orice veleitate de a scăpa, într-un fel oarecare, înaintea sosirii ucigașilor.

Există momente în care iminența unei catastrofe determină victimele, cu unele excepții, să creadă că orice reacție din partea lor n-ar face decât să le agraveze suferințele, sau să apropie clipa unor chinuri mortale. Datorită acestui proces mental se poate instala o situație de paralizie. Simptomele ei nu sunt foarte vizibile; totuși, în 1941, un observator german nota agitația dezordonată a evreilor din Galiția care, între două operațiuni de exterminare, își așteptau moartea într-o stare de „nervozitate disperată” (*verzweifelte Nervosität*)⁴⁵. Dar chiar și în țările situate în afara spațiului de exterminare, evreii păreau cuprinși de un fel de pasivitate. În 1941, în 1942, atunci când a început marea anihilare, evreii din restul lumii s-au dovedit a fi și ei la fel de nepăsători față de nimicirea comunității, or evreiești din marile orașe, ba chiar a acelor din țările mici.

Ultima reacție în a înscena noastră este aceea a supunerii. Pentru evrei, această supunere față de legile și ordinele îndreptate împotriva lor a reprezentat întotdeauna un mijloc de supraviețuire. Măsurilor restrictive ei le opuneau implorarea; uneori, încercau să li se sutragă; iar atunci când aceste atitudini eșuau, supunerea automată devenea modul normal de acțiune. În anumite cazuri evreii au dus această modalitate de reacție până la extrema ei limită și la comportamente tragice. La 1 septembrie 1614, la Frankfurt pe Main, niște haidamaci violenți, conduși de un anume Vincenz Fettmilch au năvălit în cartierul evreiesc, unde au început să jefuiască și să ucidă. Numeroși evrei s-au refugiat în cimitirul lor; în rânduri strânse, înveșmântați în giulgiul ritual al morților, ei i-au așteptat pe ucigași rugându-se.⁴⁶ Exemplul este cu atât mai semnificativ cu cât, în timpul masacrelor naziste din 1941, s-a observat adesea că evreii, ca în 1614, se adunau lângă mormintele comunităților lor.

În fața agresiunii, evreii au reacționat foarte multă vreme prin încercări de ușurare a situației sau prin supunere, și vom avea și alte ocazii de a vedea frecvente reapariții ale acestor atitudini. Însă trebuie să insistăm încă de pe acum asupra faptului că aceste „reacții evreiești” îi caracterizau exclusiv pe evreii ghetourilor. Născut în ghetou, acest tip de comportament va dispărea o dată cu el, deoarece comportamentul acesta este tocmai un rezultat și un element al societății de ghetou – și anume un element care se regăsește la *toți* evreii din ghetouri, fie că erau asimilaționiști sau sioniști, partizani ai capitalismului sau ai socialismului, fie că practicau iudaismul, fie că se îndepărtaseră de el.

Este, de asemenea, nece ar să înțelegem foarte bine și un alt aspect al chestiunii. Cuplul ușurare-supunere apare, după cum am văzut, încă de la începutul erei creștine. Inițiatorii lui istorici au fost filozoful Philon și istoricul Josephus Flavius, care au negociat cu Romanii în numele evreilor, și care le-au recomandat acestora să nu jignească nici un alt popor nici prin vorbe, nici prin fapte. Iar acesta a fost modelul de reacție ce i-a permis poporului evreu să supraviețuiască uriașei presiuni exercitate de Biserică în sensul convertirii. De astă dată, ea în multe alte împrejurări, strategia evreiască a asigurat comunității

⁴⁵ Oberfeldkommandatur 365 către Militärbefehlshaber im Generalgouvernement, 18 decembrie 1941, T 501, roll 214.

⁴⁶ Graetz, *Volkstümliche Geschichte der Juden*, vol. 3, pp. 388-389. Populația i-a lăsat să fugă. Evreii s-au întors la casele lor două luni mai târziu, sub protecție imperială. Fettmilch a fost sfârtecat de patru cai la ordinul autorităților: Împăratului nu-i plăceau pogromurile. La Erfurt, în secolul al XIV-lea, Consiliul orașului i-a lăsat pe haidamaci să ucidă aproximativ o sută de evrei. Atunci când mulțimea a început să-i amenințe și pe cei trei mii care rămăseseră, victimele s-au refugiat în locuințele lor, au închis ușile și ferestrele, apoi și-au incendiat casele și au murit în acest holocaust deliberat: Ludwig, conte Utterodt, *Günther Graf von Schwarzenburg – Erwählter Deutscher König*, Leipzig, 1862, notă la p. 33.

evreiești amenințate, un ultim refugiu și o posibilitate de a supraviețui perioadelor de expulzare și de excludere.

Așadar, dacă evreii au jucat de atâtea ori după regulile adversarului, ei au făcut deliberat și calculat, știind bine că respectivă atitudine era singura în măsură să reducă pierderile de bunuri și de vieți omenești. Ei înțe eseră că adversarii evreilor, luând împotriva lor măsuri de nimicire, reușeau să-și ramburseze cheltuielile investite în ele, ba chiar să extragă beneficii, dar numai până la un anumit punct, dincolo de care operațiunea se solda printr-o pierdere. „Nu o ca e care vrei -o mul i” amintește un istoric⁴⁷. În Evul Mediu, evreii aveau funcții vitale; camăta, mai ales, atât de vehement condamnată de Luther și de contemporanii lui, servea drept catalizator pentru dezvoltarea unui sistem economic mai complex. În timpurile moderne evreii au deschis drumuri noi pentru comerț, pentru profesiunile liberale și pentru creația artistică. De aceea, unii evrei au sfârșit prin a se convinge că evreii sunt „indispensabili”.

La începutul anilor 1920, romancierul Hugo Bettauer publica *Die Stadt ohne Juden* „Orașul fără evrei”⁴⁸. Această ficțiune cu totul caracteristică – cu atât mai mult cu cât ea a fost editată cu numai unsprezece ani înainte de preluarea puterii de către Hitler – are drept temă expulzarea evreilor din Viena, încercând să demonstreze că orașul nu poate trăi fără evreii lui, și în consecință, el se decide să-i recheme. Aceasta era, cu puțin înainte de declanșarea procesului de exterminare, viziunea pe care o aveau evreii și conducătorii lor despre rolul jucat de ei. În 1933, în fața naziștilor, reacțiile tradiționale s-au repetat, însă, de astă dată, cu un rezultat catastrofal. Pledoariile evreilor nu au frânat mașinăria birocratică, după cum ea n-a putut fi oprită nici de activitățile lor presupuse a fi indispensabile. Fără să-i pese câtuși de puțin de costul operațiunii, birocrăția germană a început să-i nimicească pe evrei cu o viteză crescândă și la o scară din ce în ce mai vastă. Incapabilă să-si schimbe atitudinea și să opună rezistență, comunitatea evreiască si-a intensificat colaborarea cu prigonitorii săi pe măsură ce se accelera acțiunea nazistă, și astfel și-a grăbit, ea însăși, propria sa distrugere.

Așadar, în raporturile lor reciproce, atât victimele cât și călăii au folosit o experiență seculară. Această experiență i-a dus pe germani la succes, iar pe evrei la dezastru.

⁴⁷ Stowasser, „Zur Geschichte der Wiener Geserah”, *Wirtschaftsgeschichte*, 16 (1922) p. 106.

⁴⁸ Hugo Bettauer. *Die Stadt ohne Juden. Ein Roman von übermorgen*, Viena, 1922.

CAPITOLUL II

Antecedentele

Primul capitol s-a ocupat de paralele istorice, de evenimente și de modele sociale dinainte de nazism care s-au reapărat în anii 1933-1945. Am cercetat așadar, precedentele procesului de nimicire a evreilor. Vom descrie acum atmosfera în care s-a născut acest proces, și vom numi antecedente acțiunile ce au avut drept scop expres crearea atmosferei acesteia.

Întrebarea precisă pe care ne-o vom pune este următoarea: la ce măsură, în 1933, era, oare, terenul pregătit pentru o acțiune antievreiască? Știm acum că reprezentarea evreilor drept un popor antagonist, precum și imaginea evreului dușman, criminal, parazit fuseseră elaborate de multă vreme; știm, de asemenea, că măsurile administrative îndreptate împotriva evreilor europeni aveau o origine încă și mai veche, că evreii constituiau un obiect de legislație încă din Evul Mediu; și mai știm că, timp de secole întregi se alcătuiseră în Germania un aparat administrativ capabil să efectueze și să conducă în mod eficient operațiuni complexe. Hitler nu a os , , , s if sa inventeze o propagandă, sa e oreze legi și să creeze un mecanism. *Singurul* lucru pe care trebuia să-l facă era să ia puterea.

Pentru birocrăția germană, intrarea lui Hitler în Cancelaria Reich-ului însemna că ea dispunea, de acum înainte, de toată libertatea de a începe acțiunea antievreiască. Din acel moment, tot ceea ce voia mișcarea nazistă devenea scopul întregii Germanii – deoarece așa erau atmosfera generală și așteptarea universală.

Partidul nazist – denumire prescurtată a *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei* (NDSAP; Partidul național-socialist al muncitorilor germani) – și-a asumat misiunea de a îndemna la acțiune irocrății e și ansamblul corpului social fără, însă, a indica el însuși nici un fel de modalitate specifică de realizare. În cincisprezece ani de existență, el nu a elaborat nici un plan precis pentru aplicarea ideilor sale.

Partidul fusese creat imediat după Primul Război mondial. Câțiva dintre fondatorii lui au redactat un program din douăzeci și cinci de puncte, datat 24 Februarie 1920, dintre care patru articole se refereau în mod direct sau indirect la evrei, și care au constituit singurele orientări date vreodată de nazism birocrăției:

4) Numai un frate de rasă (*Volksgenosse*) poate fi cetățean. Numai cel ce este de sânge german este frate de rasă, indiferent de religia lui. Nici un evreu nu poate fi, deci, frate de rasă.

5) Cine nu este cetățean nu poate locui în Germania decât în calitate de oaspete și trebuie să fie supus reglementărilor referitoare la străini.

- 6) Dreptul de a lua decizii privitoare la direcția și legile Statului nu poate aparține decât cetățenilor. Cerem, în consecință, ca toate funcțiile oficiale, de orice natură ar fi ele, atât în Reich cât și în Land și în comune, să fie exercitate numai de cetățeni (...).
- 8) Orice nouă sosire a unor persoane ne-germane să fie interzisă. Cerem ca toți ne-germanii sosiți în Germania începând de la 2 august 1914 să fie siliți să părăsească imediat Reich-ul german.¹

Pe de altă parte, paragraful 17 prevedea posibilitatea de a expropria bunuri și bani în interesul comunității. Această dispoziție i-a neliniștit pe proprietarii care, altminteri, erau impatizanți ai nazismului. Din propria sa autoritate, Hitler a interpretat-o ca fiind referitoare exclusiv la bunurile deținute de evrei². Göring, al doilea conducător al partidului după Hitler, avea să dezvăluie după război faptul că programul fusese redactat de niște „oameni foarte simpli”, fără participarea sa și nici a lui Hitler.³

Abia la începutul anilor 1930 s-a organizat partidul în așa fel încât să aibă secții juridice și politice specializate. Secția de politică internă, creată la sfârșitul lui 1931, a fost încredințată unor funcționari. La început doctorului Helmut Nicolai, apoi delegatului său Ernst von Heydebrand und der Lasa.⁴ Cei doi bărbați au început imediat să se ocupe de problemele cetățeniei, ale categoriilor de persoane care trebuiau excluse, ale reglementării stării civile, și de alte dificultăți administrative. Textele proiectelor lor au dispărut, însă Heydebrand a publicat în 1931 un rezumat al primelor lui concluzii. Trebuie să notăm că în acel rezumat el îi avertiza pe membrii partidului să nu se lase pradă ispitei de a deduce (sau extrage) din principiile inițiale niște consecințe care ar fi „prea înfiorătoare” (*allzu grausige Folgen*)⁵.

La 6 martie, Hitler fiind Cancelar de șapte săptămâni, Staatssekretär-ul Bang, de la Ministerul economiei (și membru al partidului) i-a trimis o scrisoare personală lui Lammers, șeful Cancelariei Reich-ului, pentru a-i sugera să ia anumite măsuri – mai ales să interzică imigrarea evreilor din Europa răsăriteană și să revoce schimbările de stare civilă⁶. În același moment, un comitet particular (Arbeitsgemeinschaft), însă constituit, poate, la instigarea ministerului de Interne, lucra la un proiect amănunțit de legislație antievreiască. Acest grup, care nu cuprindea decât unul sau doi antisemiți notorii a reușit să-și imagineze, încă dinainte, mai multe dintre măsurile ce aveau să fie luate în anii următori: spre

¹ Text din Ludwig Münz, *Führer durch die Behörden und Organisationen*, Berlin, 1939, pp. 3-4. În acea lună februarie, partidul se numea încă Deutsche Arbeiter Partei. El a fost rebotezat NSDAP în martie. Primul lui președinte (1 Vorsitzender) era Anton Drexler, însă Hitler a fost cel care a citit programul în cursul unui miting, la 24 februarie: Reginald Phelps, „Hitler als Parteiredner im Jahre 1920”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 11 (1963) pp. 274 sqq.

² Münz, „Führer”, p. 4.

³ Mărturia lui Göring *Trial of the Major War Criminals*, vol. 9, p. 273, *Procès des grands criminels de guerre IX*, p. 297.

⁴ Regierungsrat-ul Nicolai fusese revocat din postul său de funcționar din pricina activităților lui politice: Uwe Adam, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Düsseldorf, 1972, p. 28. Regierungsrat-ul Heydebrand a obținut o pensionare anticipată din motive de tulburări cardiace: Eike von Repkow (Robert M. W. Kempner) *Justiz-Dämmerung*, Berlin, 1932, pp. 111 (reeditată de autor în 1963). Secția de politică internă a fost încorporată în secția juridică (secție condusă de Hans Frank) în decembrie 1932: Adam, *Judenpolitik*, p. 28, notă.

⁵ Kempner, *Justiz-Dämmerung* p. 110.

⁶ Sugestiile lui Bang i-au fost transmise de Lammers lui Frick, ministru de Interne, la 9 martie 1933; el le mai adăuga propunerea sa de a-i deporta pe evreii din Europa răsăriteană de naționalitate străină. La 15 martie, Frick i-a răspuns lui Lammers că el transmisese toate sugestiile și propunerile unor funcționari din ministerul său. Pentru ansamblul corespondenței, a se consulta documentul NG-902.

exemplu, concedierile, interzicerea căsătoriilor mixte, anularea modificărilor de stare civilă instituirea unor organisme evreiești comunitare. Reexaminându-și Tucididele comitetul a fost ultimul constatând că propunerile lui ar sfârși prin a impune victimelor „o oară prea grea și, în parte, nemeritată, care ar trebui, deci, ușurată în măsura posibilului“ (*ein schweres, zum Ziel unverdientes und daher nach Möglichkeit zu milderndes Schicksal*)⁷.

Nu există nici un fel de motive să credem că aceste inițiative ar fi influențat prea mult burocrăția ministerială, și nici măcar că burocrăția ar fi avut întotdeauna cunoștință de ele. Aceste încercări de intervenție mai mult sau mai puțin particulare tind, mai degrabă, să ne arate că exista atât în interiorul cât și în exteriorul partidului o convergență de gândire privitoare la orientările care trebuiau alese și la obstacolele ce trebuiau depășite în domeniul problemelor evreiești. În realitate, guvernarea nu avea câtă de puțin nevoie să li se arate calea de urmat, nici să li se dea idei și formule. La 3 octombrie 1932, adică aproximativ cu patru luni înainte de ascensiunea lui Hitler la putere, von Gayl, ministrul de Interne al Reich-ului, avea intenția să ceară obligativitatea a douăzeci de ani de rezidență în Germania pentru naturalizarea străinilor, „care aparțineau unei culturi inferioare“ (*Angehörigen niederer Kultur*)⁸; el se gândea, mai ales, la evreii polonezi. La 23 decembrie 1932, exact ca și conducătorii naziști care, voind să-i diferențieze și să-i izoleze pe evrei, cereau ca orice evreu să aibă un nume evreiesc, un înalt funcționar de la ministerul de Interne al Prusiei, Han Globke, redacta o circulară de uz exclusiv intern în care ordona administrației lui să respingă cererile de schimbare a tăriei civile prezentate de evrei. Ce doreau, fără îndoială, să-și ascundă originea (*ihre Abkunft... [...] zu verschleiern*)⁹ În martie-aprilie 1933, studiile ministerelor, care urmăreau să-i excludă pe evrei din funcțiile publice erau destul de înaintate pentru a permite restructurarea, în scurt timp a primei ordine.

Totuși, partidul considera că trebuie să-și utilizeze serviciile și organizațiile pentru a crea o atmosferă care să determine guvernul, lumea afacerilor și ambulația populației să acționeze împotriva evreilor. În acest scop el și-a înmulțit indemnurile, mană estafete, campaniile de boicot. În domeniul acesta, cel puțin, naziștii puteau revendica o competență exclusivă. Și, totuși, ei nu au fost la adăpost de orice critică.

Mai ales elitei intelectuale germane nu-i plăcuse niciodată „propaganda“ și „dezordinea“. Grosolanția tonului sau a argumentației se părea că este semnul distinctiv al unor indivizi vulgari și fără educație. În anumite perioade scurte, cuvântul „antisemit“ a dobândit o conotație peiorativă¹⁰. Dacă este adevărat că ascensiunea la putere a nazismului a determinat și în aceste medii unele veleități de raliere la discursul antievreiesc (precum, de pildă, cazul unui nobil diplomat detașat la Oslo care, cuprins de spiritul nou, și-a obligat

⁷ Adam, *Judenpolitik*, pp. 33-38.

⁸ *Ibid.*, p. 43.

⁹ Circulara Regierungsrat-ului Globke către Regierungspräsidenten (Polizeipräsident-ul Berlinului) către Landräte, către administrațiile regionale de poliție (staatliche Polizeiverwalter) și către birourile locale de poliție (Ortspolizeibehörden) 23 decembrie 1932; Zentralarchiv Potsdam, 15.01 RMdI 27403.

¹⁰ A se consulta, spre exemplu, scrisoarea lui Friedrich Nietzsche către Georg Brandes, 20 oct. 1888: Friedrich Nietzsche, *Werke*, ed. Karl Schlechter, 3 vol. München, 1956, vol. 3, pp. 1325-1326. Atunci când tânărul Himmler, născut dintr-o familie din clasa mijlocie, a citit pentru prima oară lucrări antisemite, reacția lui a fost foarte rezervată. A se consulta Bradley Smith, *Heinrich Himmler – A Nazi in the Making*, Stanford, 1971, pp. 74, 92.

întreaga familie să citească un vechi roman antisemit¹¹), acest obicei s-a creat greu și a fost părăsit ușor. Iar faptul acesta a permis majorității funcționarilor de rang înalt să afirme după război, ca și cum acest lucru se înțelegea de la sine, că, în primul rând, ei nu-i urăseră niciodată pe evrei.

„Lumii bune“ îi dis lăcea încă și mai mult dezordinea străzii. Cu ocazia Noului An evreiesc, la 12 septembrie 1931, „cămășile negre” în er hotărâseră să „se lege” de evrei la ieșirea lor din sinagogă. Dar deoarece calculaseră greșit ora la care urmau să se termine ceremoniile religioase, naziștii și-au început acțiunea cu un ceas mai târziu, și au agresat numeroși ne-evrei. S-a procedat la urmăriri penale împotriva instigatorilor. Deși justiția s-a dovedit foarte îngăduitoare și blândă cu organizația nazistă, totuși episodul a fost departe de a mări prestigiul partidului¹².

Ceea ce, însă, nu i-a descurajat pe naziști, care au considerat că sosise momentul potrivit, la începutul lui 1933, pentru a lansa o campanie de violențe individuale împotriva anumitor evrei, și pentru a face apel la un boicot general. De astă dată, au avut loc reacții serioase în străinătate. Un alt boicot, îndreptat împotriva exporturilor germane, a fost prijit de atât de ne-evrei cât și de evrei. La 27 martie, vice-cancelarul von Papen s-a văzut constrâns să scrie Camerei de comerț germano-americane, atrăgându-i atenția că numărul „exceselor” comise împotriva unor americani se ridica la „mai puțin de o duzină”, că sute de mii de evrei nu avuseseră nimic de suferit, că marile edituri evreiești își continuau activitățile, că nu existase nici o noapte a Sfântului Bartolomeu, și așa mai departe¹³.

Ministrul Afacerilor Externe, von Neurath, a plecat la Londra în iunie 1933. În raportul său către mareșalul von Hindenburg, el nota că nu reușise să regăsească în atmosfera londoneză absolut nimic din ceea ce cunoscuse cândva. În timpul întregului său ejur, problema evreiască nu încetase să se pună, mereu și mereu, și că nici unul dintre argumentele lui nu izbutise să convingă pe nimeni. Englezii îi declaraseră că, în acest domeniu, ei nu puteau fi convinși decât de sensibilitatea lor instintivă „gefühlsmässig”. Însuși regele Angliei susținuse acest punct de vedere „într-o conversație foarte serioasă”. Și von Neurath remarcase că, în numeroase conferințe internaționale, guvernele străine își manifestaseră dezaprobarea trimițând pentru a le reprezenta niște personalități binecunoscute ca fiind de etnie evreiască¹⁴.

Comportamentul nedisciplinat al anumitor membri de partid crea și alte dificultăți. Numeroși evrei au fost maltratați, iar câțiva, omorâți. În Bavaria, poliția a arestat mai mulți membri în uniformă ai unei formațiuni naziste, așa numiții, *Schutzstaffeln* („detașamente de protecție”, adică forțele SS) pentru neplăceri și daune pricinuite unor evrei. Însă responsabilii SS din orașul Aschaffenburg au protestat; poliția, declarau ei, nu avea dreptul de a

¹¹ Jurnalul lui Ernst von Weizsäcker, la data din 22 aprilie 1933, în Leonidas E. Hill, ed. *Die Weizsäcker Papiere* 1933-1945, Viena și Frankfurt, 1974, p. 31. Era vorba de romanul lui Wilhelm Hauff, „Jud Süß” (Evreul Süß).

¹² Arnold Paucker, „Der Jüdische Abwehrkampf” în Werner Mosse, ed. *Entscheidungsjahr* Tübingen, 1966, pp. 478-479; P.B. Weiner, „Die Parteien der Mitte”, *ibid.*, pp. 303-304. Referitor la proces, a se consulta Kempner, *Justiz-Dämmerung*, pp. 32-33, 54-57.

¹³ Von Papen către Camera de comerț germano-americană, 27 martie 1933, D-635; „New-York Times”, 29 martie 1933. Referitor la neplăcerile și daunele suferite de americani, a se consulta raportul consulului general al Statelor Unite, Messersmith, către Secretarul de Stat, 14 martie 1933, L-198. În același sens cu scrisoarea lui von Papen: telegrama secției din Köln a Camerei de comerț americane din Germania către Camera de comerț a Statelor Unite, 25 martie 1933, RC-49.

¹⁴ Von Neurath către von Hindenburg, 19 iunie 1933, Neurath-11.

aresta un membru al forțelor SS. Afirmatia era atât de nouă, încât doctorul Hans Frank, ministrul de Justiție al Land-ului, deși era el însuși un nazist de rang înalt, a contestat, totuși, această pretenție și i-a cerut Ministrului-Președinte al Bavariei, Siebert, să discute chestiunea cu șeful forțelor SS Heinrich Himmler, și cu superiorul acestuia, șeful forțelor SA Ernst Röhm¹⁵.

La puțin timp după acest incident, în lagărul de concentrare de la Dachau, tot în Bavaria, doi germani și un evreu (doctorul Delwin Katz) au fost asasinați. Himmler și Röhm au cerut, din motive „politico-statale”, anularea urmăririlor penale întreprinse împotriva făptașilor SS. Ministrul de Interne bavarez, Wagner, și-a dat acordul, exprimându-și, totodată, speranța că nu va mai primi cereri de acest gen. Printr-o scrisoare adresată lui Frank, Wagner i-a cerut ministrului de Justiție să pună capăt procedurilor privitoare la acel lagăr, „care, scria el, primește aproape exclusiv, după cum se știe, individualități criminale (das bekanntlich fast ausschliesslich Verbrechernaturen beherbergt)”¹⁶.

Activitățile partidului au avut repercusiuni și în domeniul economic. A itatia nazistă, și mai es boicotul, au avut ca rezultat imprevizibil zdruncinarea delicatului echibru menținut de lumea afacerilor. La 20 august 1935, o conferință interministerială s-a întrunit în biroul lui Hjalmar Schacht, președinte al Reichsbank. Erau prezenți ministrul de Interne, Frick, ministrul de Finanțe, von Krosig; doctorul Gürtner, ministrul Justiției; ministrul Educației, Rust; mai mulți sub-secretari de Stat; și ministrul de Stat bavarez Adolf Wagner, în calitate de reprezentant al partidului¹⁷.

Schacht a deschis discuția declarând că acțiunile „ilegale” împotriva evreilor trebuiau să înceteze rapid (*dass des gesetzlose Treiben gegen das Judentum ein Ende nehmen müsse*), iar în caz contrar, el nu-și putea asuma misiunea de întărire a economiei. Printre alte exemple, el l-a citat pe responsabilul șef al campaniei de boicot, Julius Streicher, care încerca să silească firmele germane să-i concedieze pe evreii ce le reprezentau în străinătate.

Ori, a continuat Schacht, nu se putea uita că acești reprezentanți evrei erau „deosebit de dibaci”. Atunci când agentul evreu al societății de asigurare Allianz din Egipt devenise ținta tracasarilor partidului, el demisionase, pur și simplu, părăsindu-și clienții; în cele din urmă, beneficiarul fusese o societate engleză. Alt exemplu: numeroase orașe — printre care și Leipzig — interziceau evreilor intrarea în băile municipale. Ce avea să se întâmple, oare, în timpul deschiderii târgului internațional? Pe de altă parte, toată această „activitate ilegală” (*gesetzlose Treiben*) provocase represalii în străinătate. O casă franceză anulasese o mare comandă făcută fabricii „de încălțăminte” Salomander. Societatea Bosch își pierduse toate piețele din America Latină. Unele persoane afirmă adesea că se pot lipsi de oamenii de afaceri evrei, dar, spuse Schacht, cei ce gândesc astfel nu dovedeau nimic altceva decât propria lor ignoranță în ceea ce privea realitățile mondiale. Evreii rămăneau indispensabili, chiar în domeniul importurilor deoarece comerțul cu anumite produse rare și de care armata avea nevoie — se afla în mâinile lor.

Ceea ce însemna, după opinia lui Schacht, că trebuiau condamnate toate „acțiunile izolate” (*Einzelaktionen*). De aceea el nu avea nici o obiecție la faptul că se lipeau afișe

¹⁵ Frank către Adolf Wagner, ministrul de Stat bavarez de Interne, 6 septembrie 1933, D-923. În acel moment, forțele SS făceau parte din SA, principala formație paramilitară nazistă.

¹⁶ Wagner către Frank, 29 noiembrie 1933, D-926.

¹⁷ Rezumat al conferinței Schacht despre problemele evreiești din 20 august 1935, datat 22 august 1935, NG-4067. Reichsbank, instituție de Stat, era banca centrală a Germaniei.

comerciale de genul: „Nu primim evrei“; lucrul acesta se întâmpla în mod curent și în Statele Unite. Totuși, interdicția pentru evrei de a avea acces la stațiunea termală Bad Tölz reprezenta un caz mai discutabil, iar expulzarea evreilor din Langenschwalbach, datorită acțiunii partidului, părea „extrem de discutabilă“. Dar ceea ce se petrecuse la Amswalde era absolut inadmisibil. Directorul agenției locale a Reichsbank – deci, un subordonat al lui Schacht – cumpăraseră ceva de la un evreu, care, de altfel, luptase ca sergent al armatei germane în timpul războiului și fusese decorat cu Crucea de fier. În urma acestui fapt Streicher afișase portretul reprezentantului oficial al Reichsbank pe trei dintre panourile sale¹⁸, iar sub portret era tipărit următorul text: „Cine cumpără de la un evreu este un trădător al poporului său“ (*Volksverräter*), Schacht protestase imediat pe lângă responsabilul local al partidului și a cerut afișarea pe aceleași panouri a unui text de scuze; apoi trimisese o copie a scrisorii sale celei mai înalte autorități naziste din regiune, Gauleiter-ul Kube. Deoarece nu obținuse nici un răspuns, el ordonase închiderea agenției. Schacht se simțea foarte jignit de faptul că Gauleiter-ul Kube nu considerase necesar să-i răspundă.

Apoi a intervenit ministrul de Interne, Frick. Și el, la rândul lui, considera necesar să se evite „sălbaticelor acțiuni izolate“ (*wilde Einzelaktionen*) și să se evite „a avea o impresie de anarhie în rândurile evreilor“. Ministerul său începuse să lucreze la redactarea unui mare număr de decrete. Problema evreiască urma să fie rezolvată prin metode riguroase legale.

Apoi sub-secretarul de Stat Wagner, vorbind în numele partidului, a declarat că și el dezaproba aceste acțiuni „sălbactice“. Însă, a adăugat el, cetățenii s-ar abține, din proprie inițiativă, de a comite asemenea acte dacă ar constata că guvernul Reich-ului lua măsuri împotriva evreilor.

Un reprezentant al Ministerului Propagandei a declarat că, din punctul său de vedere, nu exista nici un motiv să-i reproșeze lui Streicher faptul că denunțase și demascase pe acel director de agenție a Reichsbank, care încheiase o tranzacție comercială cu un evreu. Schacht a răspuns cu indignare. El nu auzise niciodată, pe nimeni, susținând asemenea lucruri. Nefiind membru al partidului, era liber să cumpere ceea ce-i plăcea și de la cine dorea. După toate cunoștințele lui, nici o lege nu se opunea acestui lucru. În mod evident, reprezentantul Ministerului Propagandei nu știa că serviciile guvernamentale, ele însele, făceau comenzi unor evrei. Incidentul de la Amswalde era „un exemplu al celei mai mari perfidii și grosolanii“ (*ein Fall höchster Perfidie und Gemeinheit*).

La sfârșitul întrunirii s-au formulat câteva concluzii: ar trebui să fie promulgată o lege pentru a împiedica crearea unor noi întreprinderi evreiești; ar fi necesar ca guvernul să se străduiască să-și păstreze comenzile pentru firmele germane; Wagner urma să prezinte propunerile partidului pentru elaborarea unor legi suplimentare. Evident, aceste rezoluții n-au avut nici un fel de consecințe reale. Interzicerea creării oricăror întreprinderi evreiești se și împlinise; obligația pentru stat de a cumpăra numai de la germani n-a fost pusă în vigoare decât mult mai târziu; iar în ceea ce privește sugestiile suplimentare ale partidului, aceste recomandări au rămas literă moartă.

În punctul în care am ajuns, este important să arătăm ceea ce nu voia, de fapt, Schacht, și la ce anume dorea să ajungă. Schacht nu se opunea acțiunii anti-evreiești el se opunea activității or „sălbactice“ a ei. El pre-vedea calea „legală“: sau, altfel spus, voia să aibă certitudinea, deoarece incertitudinea era dăunătoare pentru afaceri. Schacht nu s-a opus

¹⁸ „Stürmerkasten“: panouri folosite de Streicher pentru a populariza textele cele mai defăimătoare publicate în ziarul său.

niciodată decretelor antievreiești¹⁹; dimpotrivă, se bucura când apăreau și se enerva atunci când elaborarea și aplicarea lor întârzia²⁰: pentru a putea stăpâni mecanismele financiare, el avea absolută nevoie să acționeze într-o deplină „claritate“.

La 4 octombrie 1935, Streicher, per onal, afirma că problema evreia că era pe cale de a fi rezolvată „bucată cu bucată“, conform metodelor legale. Oamenii, care înțelegeau anvergura uriașă a recentelor decrete, nu aveau să mai comită, de acum înainte, asemenea acțiuni sâcâitoare și derizorii. „Noi nu pargem geamuri, declara el, și nu-i ciomăgim pe evrei. Nu avem nevoie să facem aceste lucruri. Cine se dedă la acest gen de acțiuni izolate (*Einzelaktinen*) este un dușman al statului, un provocator, poate chiar un evreu (*oder gar ein Jude*)²¹. Înșă, în noiembrie 1938, un eveniment neașteptat a provocat un derapaj de primă mărime.

Anumite secțiuni ale partidului au început să se agite, apoi au declanșat brusc o explozie de violență, ale cărei consecințe au fost mult mai grave decât cele ale acțiunilor „salbatice“ din 1933. Trebuie să reținem că aceste violențe s-au produs în al șaselea an de regim nazist, atunci când nu mai era nevoie, și încă de multă vreme, să i se arate și să i se demonstreze birocrăției care anume erau „aspirațiile poporului“, de vreme ce se și promulgaseră multe duzini de decrete antievreiești, și deoarece se mai pregăteau încă multe altele. Astăzi noi cunoaștem adevăratele motive ale acestei dezlănțuiri. Cu excepția forțelor SS, partidul nu mai avea nici un fel de influență asupra deciziilor referitoare la problema evreiască. Mai ales „cămășile negre“ (forțele SA) dar și aparatul de propagandă fuseseră lăsate de o parte. Pentru ei, violențele din 1938 reprezentau un mijloc de a cuceri o parte din putere. Oamenii partidului voiau să-și aibă, și ei, locul lor în procesul de exterminare a evreilor; în.ă au eșuat într-un mod jalnic.

La 9 noiembrie 1938, în localurile ambasadei Germaniei de la Viena, un tânăr evreu Herschel Grynszpan a ucis un diplomat german de rangul doi, pe Leutnant (conducător de legatie) vom Rath. Asasinatul respectiv nu era primul de acest gen. Aproximativ cu trei ani înainte, un student talmudist îl împușcase mortal pe șeful ramurii elvețiene a partidului nazist.²² Acest asasinat nu a avut repercusiuni, însă cel de la Paris i-a servit ca pretext partidului, care căuta un prilej pentru a acționa. La 9 noiembrie, pe seară, la München, doctorul Josef Goebbels, ministrul Propagandei, a informat un grup de conducători naziști că niște răzmerițe antievreiești izbucniseră în districtele Kurzhessen (Hesse-Cassel) și Magdeburg-Anhalt. Goebbels a adăugat că, la sugestia lui, Führer-ul (Hitler) hotărâse în cazul în care mișcarea s-ar extinde în mod spontan în întregul Reich, să nu se întreprindă nimic pentru a o descuraja. Responsabilii naziști au ascultat foarte atenți aceste cuvinte. Pentru ei, ceea ce spunea Goebbels nu putea însemna decât un singur lucru: partidul trebuia să se angajeze și să execute întreaga „afacere“, fără să se observe că el era implicat²³.

¹⁹ Interogatoriul lui Hjalmar Schacht, 17 octombrie 1945, PS-3729. În această mărturie declara că decretelor antievreiești „nu erau destul de importante pentru a risca o ruptură“ cu Hitler.

²⁰ Schacht către Frick, 30 octombrie 1935, NG-4067. În această scrisoare Schacht protestează împotriva întârzierii apariției anumitor reglementări de aplicare a măsurilor antievreiești.

²¹ Discursul ținut de Streicher în fața unei adunări a Frontului german al muncii, 4 octombrie 1935, M-35. Frontul era o organizație a partidului nazist.

²² David Frankfurter „I Kill a Nazi Gauleiter“, *Commentary*, Februarie 1950, pp. 133-141. De fapt, Wilhelm Gustloff, nazistul asasinat, nu era un Gauleiter, ci un Landesgruppenleiter. Un Gauleiter era un conducător regional al partidului în interiorul Reich-ului; un Landesgruppenleiter, șeful unui grup de Germani naziști dintr-o țară străină.

²³ Raportul lui Walter Buch, președintele Tribunalului partidului, adresat lui Hermann Göring, 13 februarie 1939, PS-3063.

Violențele îndreptate împotriva evreilor s-au propagat cu o rapiditate fulgerătoare. Conducerea SA a ordonat trupelor sale să incendieze sistematic toate sinagogile din țară²⁴. Forțele SS în uniformă neagră și poliția oficială nu fuseseră informate. Dar în cursul nopții, Gruppenführer-ul SS Wolff, șeful statului-major personal al lui Himmler, care se afla încă într-o conferință în biroul său, a primit la orele 23 și 15 un apel telefonic: Goebbels, a aflat el, hotărâse să declanșeze un pogrom. Șeful forțelor SS și al Poliției a sosit la ora unu dimineața, apoi a ordonat forțelor lui să intre în acțiune pentru a împiedica jaful generalizat și, în al doilea rând, pentru a mări cu vreo douăzeci de mii de evrei „populația” lagărelor lui de concentrare²⁵.

După ce și-a rezolvat problemele urgente, a dictat un memorandum menit să fie depus în arhivele sale, în care și-a exprimat reacțiile personale față de inițiativa lui Goebbels. Textul spunea următoarele:

„Ordinul a fost dat de Direcția de Propagandă și am impresia că Goebbels, cu setea lui de putere, pe care o cunosc de multă vreme, și cu țeasta sa goală (*Hohlköpfigkeit*), a lansat această operațiune, tocmai într-un moment în care situația internațională este foarte gravă. (...) Când l-am întrebat pe Führer ce opinie are despre acțiune, mi s-a părut că nu știa nimic despre evenimente”²⁶.

Reacția lui Himmler pare să fi fost, de fapt, moderată. Deși prefera, în general, să aibă inițiativa deciziilor, Himmler avea, totuși, ceva de câștigat din această „afacere”. Însă alți naziști de rang înalt n-au lăsat-o să treacă atât de ușor. Atunci când Walter Funk, care a fost succesorul lui Schacht la Economie, a luat cunoștință de violențele dezlănțuite, el l-a chemat la telefon pe ministrul Propagandei și l-a apostrofat cu violență:

„Ești nebun, Goebbels, ar fi spus Funk. Să faci asemenea porcării! (Schweinerereien)! Îți vine să-ți fie rușine că ești german. Suntem pe cale de a ne pierde tot prestigiul în străinătate. Eu muncesc zi și noapte pentru a păstra bogăția țării, iar dumneata, chiar dacă nu-ți dai seama de lucrul ăsta, ești pe cale s-o arunci pe fereastră. Dacă această poveste nu se oprește imediat, eu, unul, mă spăl pe mâini de toată murdăria asta”. (werfe ich den ganzen Dreck hin)²⁷.

²⁴ A se consulta șase rapoarte ale unor brigăzi SA, datate din 10 și 11 noiembrie 1938, referitoare la distrugerea sinagogilor PS-1721.

²⁵ Affidavit al Hauptsturmführer-ului Luitpold Schallermeier, 5 iulie 1946, SS (A)-5. Schallermeier era asistentul personal al lui Wolff. La 11 noiembrie 1938, Șeful Poliției de securitate Heydrich i-a raportat lui Göring efectuarea unui număr de 20.000 de arestări. Numărul final a fost, totuși, mai mare. Din Austria și din Germania de Sud 10.911 evrei au fost deportați la Dachau. Anthony Read și David Fischer. „Kristallnacht” (New-York, 1989) p. 112. Iar numărul pentru Buchenwald, care-i primea pe evreii din Germania Centrală, era 9.828. Harry Stein „Evreii din Buchenwald 1937-1942 (Gedenkstätte Buchenwald, 1992) p. 41. Sachsenhausen, care a fost destinația evreilor din Germania de Nord (inclusiv Berlin) avea 457 de „locuitori” evrei la 10 noiembrie 1938 și 6.471 la 21 noiembrie a aceluiași an, ceea ce ne indică sosirea unui număr de deportați mai mare de 6.000.

Arhivele Naționale Mahn-und Gedenkstätte Sachsenhauser, R201, Mapa 3. Arestările au depășit numărul celor trimiși în lagăre. Din cei 6,547 capturați la Viena, 3.700 au fost transportați la Dachau 17/18 noiembrie. Hans Safran și Hans Witek „Und Keiner war dabei” (Viena, 1988) p. 160. Mai multe sute de evrei au murit în cele trei lagăre. Toți, cu excepția unui număr mic, au fost eliberați după câteva luni. A se consulta Stein *Juden in Buchenwald* p. 50 și *Sachsenhausen*. R 201, Mapa 4.

²⁶ Affidavit lui Schallermeier, 5 iulie 1946, SS (A)-5.

²⁷ Affidavit al Louisei Funk, 5 noiembrie 1945, Funk-3. Declaranta, soție a ministrului Economiei, ne asigură că ar fi auzit convorbirea telefonică. Totuși, ne putem îndoi într-o anumită măsură de faptul că Funk, care lucrase la ministerul Propagandei cu gradul de Staatssekretär s-ar fi adresat fostului său patron pe un ton atât de arogant. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, d-na Funk a fost singura martoră.

În ceea ce-l privește pe Göring, care călătorea în momentul declanșării violențelor, el n-a știut nimic pe moment și nu a aflat știrea decât atunci când a ajuns la gara din Berlin. Fără să piardă nici o clipă, el s-a dus să-i spună lui Hitler că Goebbels era, într-adevăr, prea iresponsabil și că efectele asurătoare mai ales asurătoare „siritului de conservare” a resur elor urmau să fie catastrofale. Hitler i-a găsit lui Goebbels câteva scuze ar de acord că acest gen de lucruri nu trebuiau să se mai repete. În aceeași zi 10 noiembrie, Göring și Hitler au avut o a doua discuție, de astă dată în prezența lui Goebbels. Responsabilul pentru propagandă s-a lansat în „pălăvrăgeala lui obișnuită”. Nu era primul asasinat comis de un evreu, asemenea lucruri nu puteau fi tolerate. Apoi Goebbels a făcut o propunere care l-a uluit pe Göring. Evreii, a spus el, trebuiau să plătească o amendă. „El voia chiar ca această amendă să fie percepută de fiecare Gau, (organizație regională a partidului) și a pomenit o sumă aproape de necrezut”. Göring i-a răspuns că era imposibil să se acționeze în acest fel. Dat fiind că Herr Goebbels și Gauleiter-ul (șeful regional al partidului) Berlinului, și că Gau-ul său avea cel mai mare număr de evrei, el urma să apară, într-un mod prea evident ca fiind „principalul interesat”. Dacă era necesar să se ajungă la o asemenea măsură, atunci statul ar trebui să perceapă amendă. Hitler a fost de acord; după câteva schimburi de argumente „într-un sens sau într-altul”, cei trei bărbați au stabilit suma amenzii la un miliard de reichsmarks²⁸.

Goebbels pierduse partida. Speranțele sale fuseseră nimicite, iar pasiunea lui pentru putere rămăsese nesată făcută; i se smulsese prada din dinți. Ulterior, nu va mai fi necesar să vorbim despre el. Deși a făcut unele încercări pentru a reveni în prim plan, el nu a reușit niciodată să joace un rol foarte important în planul de exterminare a evreilor. În calitatea sa de șef al Berlinului, Goebbels va avea, uneori, cuvântul său de spus referitor la deportarea evreilor din capitală; iar în calitatea lui de ministru al Propagandei și șef al biroului de propagandă al partidului, el a rămas principalul furnizor de discursuri; însă chiar și în această funcție, a fost obligat să cedeze în fața unor concurenți. Ministrul Propagandei era una dintre personalitățile cele mai nepopulare printre funcționarii germani, deoarece el crease o mulțime de probleme de care ei s-ar fi lipsit bucuroși.

Printre repercusiunile foarte neplăcute, cele mai grave au fost reacțiile din străinătate. Presa mondială a criticat cu severitate faptele, negocierile diplomatice au fost perturbate, iar boicotarea produselor germane, până atunci destul de puțin eficientă, s-a intensificat în mod limpede.

Din Washington, ambasadorul Dieckhoff scria Ministerului de Externe: „Furtuna care s-a dezlănțuit actualmente cu furie în Statele Unite se va potoli într-un viitor previzibil; atunci vom putea să ne reluăm munca”. Până la acest 10 noiembrie 1938, o mare parte a poporului american rămăsese indiferentă față de campania antigermană. Însă, de acum înainte, atmosfera s-a schimbat. Nu numai evreii erau îndurați, ci și toate curentele de opinie și toate straturile sociale au condamnat Germania americanii.

²⁸ Mărturia lui Göring, *Trial of the Major War Criminals IX*, 276-278, *Procès des grands criminels de guerre*. IX, pp. 300-301. La cursul oficial, un miliard de reichsmarks echivala cu 400.000.000 de dolari. În Italia vecină, ministrul de Externe, Ciano, nota în jurnalul său un comentariu interesant făcut în particular de Mussolini despre „amendă”: „Ducele a criticat decizia germană de a impune o amendă de o mie de milioane de mărci. El este de acord cu represaliile personalizate, însă consideră că a evalua viața lui vom Rath la șapte mii de milioane de lire este excesiv. Sau, mai degrabă, absurd”. Galeazzo Ciano, „Ciano's Hidden Diary 1937-1938”, New York, 1953, la data de 13 noiembrie, p. 194; trad. fr. *Journal politique 1937-1938*, Paris, 1949. Chestiunea „amenzii” va fi reluată, analizată și studiată la capitolul care cercetează exproprierea.

„Ceea ce mă tulbură în mod deosebit“, continua ambasadorul „este faptul că, execeptând puține cazuri, mediile patriotice respectabile, a căror orientare este profund anticomunistă și cel mai adesea antisemită, încep, și ele, să se îndepărteze de noi. Că ziarele evreiești se exprimă pe un ton încă și mai violent decât înainte, și că adevărata campanie a episcopilor catolici împotriva Germaniei a devenit și mai aspră nu ne mai surprinde; însă faptul că oameni ca Dewey, Hoover, Hearst și mulți alții, care până acum s-au arătat, comparativ moderați, ba chiar și-au manifestat, într-o anumită măsură, simpatia pentru Germania, adoptă astăzi o atitudine antigermană pe cât de dură pe atât de hotărâtă, ne preocupă foarte mult (...) Această atmosferă de ostilitate generală a întărit în mod semnificativ campania de boicotare a produselor germane, astfel încât, cel puțin pentru o vreme, nu vom putea negocia contracte comerciale“²⁹.

Din lumea întreagă se revărsau la Ministerul de Externe rapoarte care aveau același conținut³⁰.

Dacă diplomații au întâmpinat, ca represalii, dificultăți, încercările cele mai amare au fost îndurate de exportatori, de experții armamentului, de toți cei ce erau interesați de problema devizelor străine. Boicotul, din cauza căruia, de câțeva vreme, exporturile germane avuseseră de suferit în anumite țări, nu depășise, totuși nivelul simplilor consumatori; el cruta firmele evreiești din Germania, și ne-evreii care observaseră acest lucru erau oare puțini la număr. Să totul s-a schimbat odată cu Noaptea de Crăciun. Pentru prima dată, mulți comercianți cu micu-gros (cu amanuntul), angroșiști și importatori s-au riat boicotului.

În tactică, această evoluție s-a tradus printr-un val de rezilieri de contracte, mai ale în Franța, în Anglia, în Statele Unite. În v. a. o. urm. unui raport al Iroui armamentului și economiei forțelor armate, numeroase societăți își văzuseră exporturile scăzând cu 20 până la 30%; printre ramurile cele mai dur lovite erau cea a articolelor din piele și cea a jucăriilor. O fabrică de jucării se văzuse complet înlăturată de pe piața engleză, iar o alta, de pe piața Statelor Unite. În același timp, eliminarea progresivă a întreprinderilor evreiești din Germania a determinat pierderea unei mari părți din devizele pe care ele le aduceau. Să re exemplul, după arestarea proprietarului evreu a unei firme importante, noua direcțiune „ariană“ a suportat pierderea unei comenzi de 600.000 de markuri germanici m. aptu ce mai ureros a fost, totuși, ruperea relațiilor dintre întreprinderile „ariene“ din Germania și întreprinderile „ariene“ din străinătate. Germanii nu reușeau absolut deloc să-și închipuie motivele care-i determinau pe oamenii de afaceri ne-evreii să se alătore boicotului; și totuși lucrul acesta se producea. În Țările de Jos, una dintre marile societăți de import-export, Stockies en Zoonen din Amsterdam, care, până atunci, reprezentase niște firme atât de importante precum Krupp, DKW, BMW și filiala germană a companiei Ford, a pus capăt tuturor contractelor sale cu Germania și a preferat să vândă produse britanice.³¹

²⁹ Dieckhoff către Ministerul Afacerilor Externe, 14 noiembrie 1938, *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, 1918-1945*, seria D, vol. 4, Nr. 501. Traducerea engleză, *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, aceeași serie, vol. 4 Nr. 501.

³⁰ A se consulta, de exemplu, raportul legației germane din Uruguay (semnat Dangmann) către Ministerul Afacerilor Externe, 11 noiembrie 1938, NG-3235.

³¹ Raportul Statului-major economic de apărare/IIb (Wehrwirtschaftsstab/IIb), 21 decembrie 1938, Wi/1.149a. Statul-major economic de apărare a fost ulterior înlocuit de Biroul economic și armamentului (Wirtschafts-Rüstungsamt, prescurtat Wi Rü).

La 12 noiembrie, adică două zile după evenimente, Göring a convocat o conferință, care trebuia să evalueze daunele și să încerce să rezolve chestiunea. Au fost convocați ministrul Economiei, Funk; cel al Propagandei, Goebbels; cel al Finanțelor, von Krosigk; Hilgard, ce reprezenta companiile de asigurări germane; Heydrich, șeful Serviciului de securitate; Daluge, locotenent general al poliției, Wörmann, în numele Ministerului de Externe; și numeroase alte personalități interesate³³. Göring a deschis ședința printr-o declarație energică:

„M-am plictisit, a spus el, de aceste manifestații. Ele nu fac rău evreilor, ci mie, deoarece eu sunt autoritatea responsabilă pentru coordonarea economiei germane. Dacă astăzi se distruge o prăvălie evreiască, dacă se aruncă mărfuri în stradă, societatea de asigurări va trebui să plătească pagubele, iar evreul nu va pierde nimic (...) Este absurd să jefuiești un întreg antrepozit evreiesc și să-l incendiezi, pentru ca, ulterior, o companie germană de asigurări să fie silită să achite daunele. Și se ard mărfuri de care eu am o disperată nevoie, baloturi întregi de veșminte și încă nu mai știu ce, iar toate acestea mie îmi lipsesc. Aș putea tot atât de bine să dau foc materiilor prime înainte ca ele să fi sosit“.

Apoi a fost poftit Hilgard, expertul în asigurări. Expunerea sa ne reamintește întrucâtva *Klosterneuburger Chronik* din Evul Mediu, care, tocmai, recunoștea cu neplăcere faptul că distrugerile provocate de niște violențe dezlănțuite în cartierul evreiesc din Viena dăunaseră mai mult creștinilor decât evreilor, deoarece se distruseseră mai ales bunuri care aparținuseră unor creștini, și care fuseseră depuse ca amanet în prăvăliile cămătarilor evrei. În 1938, Hilgard relua, într-o oarecare măsură, străvechiul refren. Vitrinele sparte erau asigurate pentru o sumă echivalentă cu aproximativ 6 milioane de dolari, și întrucât v d uzine belgiene, cel puțin jumătate din suma totală va trebui să fie achitată în devize. Ba mai rău decât atât, aceste vitrine aparțin, în general, nu comercianților evrei, ci proprietarilor germani ai imobilelor. O problemă asemănătoare se punea și pentru o mare parte din bunurile de consum jefuite. De exemplu, pagubele pricinuite numai bijuteriei Margraf erau evaluate la 1,7 milioane de dolari.

Atunci Göring a întrerupt expunerea. „Daluge și Heydrich, a exclamat el, va trebui să-mi aduceți aceste bijuterii, n-aveți decât să organizați niște razii complete!“ Heydrich i-a răspuns că recuperarea lor nu va fi chiar atât de ușoară. Se aruncaseră în stradă grămezi întregi de lucruri și „firește, mulțimea se năpustise să adune blănurile de vizon, de sconcs etc. Toate acestea vor fi foarte greu de regăsit. Chiar și copiii își umpluseră buzunarele, așa, numai ca să se joace“. Și Heydrich a adăugat sarcastic, vizându-l pe Goebbels: „Se sugerează ca tineretul hitlerist să nu fie folosit în aceste treburi, și nici să nu participe la ele, fără ca partidul să fie informat.“

³² Unele rapoarte – incomplete – dădeau cifrele următoare: 815 magazine distruse; 171 case incendiate; 191 sinagogi arse; 14 capele din cimitire, altele pentru adunări comunitare și clădiri de același gen dărâmate. Douăzeci de mii de evrei au fost arestați, treizeci și șase uciși, iar alți treizeci și șase grav răniți. Heydrich către Göring, 11 noiembrie 1938, PS-3058.

³³ Minute ale conferinței Göring, 12 noiembrie 1938, PS-1816. Minutele sunt împărțite în șapte părți, dintre care trei (II, IV și VI) lipsesc.

Reluându-și darea de seamă contabilă, Hilgard a declarat că totalul pagubelor imobiliare se ridică la aproximativ 25 de milioane de reichsmarks. Heydrich a emis părerea că dacă s-ar mai adăuga și pierderile de bunuri de consum, minus valorile fiscale precum și alte prejudicii indirecte, suma ar fi de sute de milioane. 7.500 de magazine, a precizat el, fuseseră jefuite, pur și simplu golite. Daluge a explicat cu minuție că, în multe cazuri, produsele din prăvălii nu aparțineau comercianților, ci rămâneau proprietatea angroșiștilor germani.

„Hilgard: Va fi necesar să fie, și ele, rambursate.

Göring (către Heydrich): Aș fi preferat ca voi să fi omorât două sute de evrei, în loc să distrugeți asemenea valori.

Heydrich: Sunt treizeci și cinci de morți“.

Apoi participanții au determinat modul de relementare și de achitare a pagubelor – sau, mai exact, au împărțit pierderile în categorii. În primul rând bunurile evreiești neasigurate vor rămâne definitiv pierdute pentru evrei; apoi: bijuteriile, blănurile sau alte prăzi jefuite nu vor fi, în nici un caz, predate proprietarilor evrei; dacă, din întâmplare, se găsea un obiect, acesta avea să fie confiscat de Stat³⁴. În al doilea rând, bunurile germane asigurate (în principal, geamurile vitrinelor și baloturile de mărfuri depozitate) vor fi rambursate de societățile de asigurare. În sfârșit, în cazul bunurilor evreiești asigurate, indemnizațiile urmau să revină Reich-ului, căruia societățile de asigurare le vor achita direct. Iar în ceea ce-i privea pe proprietarii evrei ai localurilor avariate, ei vor fi obligați să facă reparațiile necesare „pentru a reda străzii aspectul ei normal“³⁵; totuși, un decret ulterior, avea să-i autorizeze pe evreii interesați să scadă costurile respectivelor reparații din cota-parte pe care trebuia s-o dea în contul amenzii de un miliard de mărci³⁶.

În cele din urmă, companiilor de asigurare le-a revenit obligația de a-și asuma povara pagubelor asigurate. Hilgard a recunoscut că societățile trebuiau să se execute, întrucât, în caz contrar, clientela n-ar mai avea încredere în asigurările lor. El s-a erase că guvernul va compensa pierderile acestea prin unele viramente secrete. Dar Göring nu voia să se vizeze un asemenea „cadou“. În cursul discuției, Hilgard a obținut, totuși, promisiunea că se va face un gest în privința „micilor“ societăți – însă numai în cazul în care ar fi „absolut necesar“. Darea de seamă a conferinței prezintă aici o lacună; dar conform celei de a cincea părți a minutelor, Göring a declarat apoi că „dacă ne gândim bine, va rămâne, în cele din urmă, un mic beneficiu pentru societățile de asigurare, deoarece ele nu vor trebui să plătească în totalitate pentru daunele suferite de clienții asigurați“ (...) Domnule Hilgard, a adăugat el, puteți să zâmbiți“.

„Hilgard: N-am nici un motiv să zâmbesc. Faptul că nu vom plăti anumite despăgubiri, să fie considerat un beneficiu!

Göring: O clipă! Dacă legea vă obligă să plătiți cinci milioane și, dintr-o dată, apare un înger sub formă, de pildă, a oarecui corpulentei mele persoane, și vă spune că puteți păstra un milion, atunci, fir-ar să fie, ce anume vă împiedică să considerați acest lucru un beneficiu? Ar trebui să împărțiți suma cu mine – sau dați-i lucrului acestuia altă

³⁴ A se consulta directiva Poliției de Stat din Darmstadt (Gestapo), 7 decembrie 1938, D-183.

³⁵ Decret semnat de Göring, 12 noiembrie 1938, RGB I 1, 1581.

³⁶ Decret semnat de von Krosigk, 21 noiembrie 1938, RGB I 1, 1638.

denumire, dacă doriți. N-am decât să mă uit la dumneavoastră ca să văd că râdeți în sinea dumneavoastră. Da, râdeți în hohote. Ați dat o mare lovitură.

(Întreprure: Să cerem o taxă pentru daunele pricinuite de violențe, plătibilă de către aigurări.)“

Hilgard a replicat că, după opinia lui, cel ce plătea factura era, totuși, „onorabilul comerciant german“, și că societățile de asigurare rămâneau în pierdere. „Așa este, a exclamat el, așa rămâne, și nimeni nu mă va convinge de contrariul“.

„Göring: Ei, atunci, faceți ceva ca să se spargă mai puține geamuri! Doar și dumneavoastră faceți parte din popor!“

Pogromul inițiat de Goebbels punea o a treia problemă, cea a distrugerii sinagogilor. În comparație cu repercusiunile din străinătate și cu toate cererile de indemnizație, ea era relativ minoră. Sinagogile nefiindu-i de nici un folos, Göring nu le considera ca proprietate germană. Însă ruinele erau foarte jenante. După o lungă corespondență, ministrul Cultelor a descoperit o soluție: în virtutea le islatiei referitoare la imobile, comunitățile evreiești au fost obligate să ridice aramăturile³⁷.

A patra problemă ce trebuia rezolvată era cea a proceselor pe care le-ar fi putut intenta evreii în fața tribunalelor. Ministrul de Justiție a procedat, însă, după cum se cuvine, notărând prin decret că evreii de naționalitate germană nu aveau nici un drept la reparații în orice chestiune rezultată din „incidentele“ petrecute la 8-10 noiembrie³⁸. Dar firește, evreii trăini, care avuseseră neplăceri sau suferiseră pagube, urmau să recurgă la intervențiile diplomatice pentru a cere indemnizații statului. „Îndată ce *Itic** a ieșit din casa lui“, bombănea Göring, „ar trebui să fie tratat ca un adevărat polonez!“. Însă nu știa cum să iasă din impas. Atunci când, în cur ul conferinței, reprezentantul Ministerului de Externe a făcut observația că Germania întâmpina dificultăți din partea unor țări ca Statele Unite, care aveau mijloacele de a recurge la represalii, Göring i-a răspuns că Statele Unite erau „un stat de gangsteri“ și că ar fi trebuit de multă vreme să fie lichidate acolo investițiile germane. „Însă, orice-ar fi, a recunoscut el, aveți dreptate domnule Wörmann; aceasta este o chestiune căreia trebuie să i se acorde importanță“³⁹.

A cincea și ultima problemă era, în anumite privințe, cea mai grea. În timpul dezlanțurii violențelor fuseseră comise multe acte, pe care Codul Penal le califică drept crime. Se țura eră bunuri r n l fără ca ulterior ele să fie predate statului; fuseseră vrate multe femei, si ucisi numerosi bărbați. De la data de 13 până la 26 ianuarie, ministrul Justiției, Gürtner, i-a întrunit într-o conferință pe procurorii celor mai înalte Curți, cu scopul de a studia che tiunea. Staat sekretär-ul Freisler, care ocupa rangul doi în ierarhia ministerului, a explicat că faptele se prezentau sub două aspecte diferite, că trebuia să e facă o deosebire între urmărirea întreprinse împotriva membrilor de partid și urmărirea penale împotriva celor ce nu erau membri ai partidului. În ceea ce-i privea pe ace tia din urmă, mașinăria judiciară putea să acționeze imediat, fără, însă, „a striga în gura mare“ acest lucru. Gürtner a făcut observația că trebuia urmărit numai „vânatul mare“. Era necesar, de exemplu, ca justitia să se ocupe de violuri; dar e puteau clasa chestiunile

³⁷ Circulară a Ministerului Cultelor, datând probabil din martie 1939, G-26. A se consulta de asemenea corespondența care se află în documentele G-2088, G-2089 și NG-2090.

³⁸ Decret semnat de Struckart, Hess, Schlegelberger și Reinhardt, 18 martie 1939, RGBI I, 614.

³⁹ Minutele conferinței Göring, 12 noiembrie 1938, PS-1816.

minore ca, de pildă, însușirea câtorva cutii de conserve. Oberstaatsanwalt Joel (un procuror) a admis că nu era indispensabil să se intenteze un proces pentru furtul unor izmene. În plus, trebuia să se ia în considerație faptul că ispita era mare, nevoia evidentă, iar instigația din exterior stabilită. Iar în ceea ce-i privea pe membrii partidului, nu se puteau începe procedurile decât după excluderea lor din partid, cu excepția cazului că s-ar ține seama de principiul ierarhiei: nu există, oare, prezumția legală că ei acționaseră conform ordinelor primite⁴⁰?

În Februarie 1939, Tribunalul suprem al partidului s-a întrunit pentru a decide soarta unui număr de treizeci de naziști care înfăptuiseră „excese”. În raportul său către Göring, Buch, șeful acestui organism, a reluat ca circumstanță atenuantă faptul că pogromul nu fu esențial spontan, ci organizat. Dintre acești treizeci de bărbați, douăzeci și șase uciseseră trei evrei. Nici unul n-a fost exclus, iar tribunalul partidului a cerut Ministerului Justiției sistarea tuturor urmăririlor în fața instanțelor criminale oficiale, deoarece el nu descoperise la nici unul dintre ei motivații „josnice”. Chiar dacă acționaseră fără să fi primit ordine, ei avuseseră conștiința că scopul pogromului fusese de a împlini o îndreptățită răzbunare. Sau li se ordonase să ucidă, sau fuseseră împinși de ură. În consecință, excluderea și urmăririle penale ar fi nejustificate. Însă cei patru bărbați care violaseră femei au fost „izgoniți” din partid și predați tribunalelor obișnuite. Pogromul nu putea justifica crimele acestea de natură morală; în aceste cazuri, era vorba de niște indivizi care nu văzuseră în răscoala antievreiască decât un pretext pentru a-și dezlănțui și satisface instinctele rele⁴¹.

treaga burocratie germană, și împreună cu ea, majoritatea conducătorilor partidului, au avut în fața lor un motiv bels o reacție de mare neplăcere și de umilință.

Cu toții aveau impresia că repercusiunile din străinătate, ruine e sinagogi or vizibile în toate marile orașe, daunele pricinuite proprietății, exigențele evreilor străini, și, în sfârșit, problema „exceselor” de asisera termenii contractului. La încheierea conferinței din 12 noiembrie 1938, Göring declaras : „Odată entru totdeauna, vreau să elimin acțiunile izolate.” (Einzelsaktionen). Puțin timp după aceea, cu prilejul unei adunări a Gauleiter-ilor, e și-a afirmat din nou ostilitatea față de pogromuri. Fără a mai ține seama și de foarte proasta impresie pe care o făceau în străinătate, violențele, după opinia lui, eliberau, dezlănțuind, „instinctele nedemne”⁴².

În realitate, pogromurile din noiembrie 1938 au constituit ultima ocazie lăsată violenței antievreiești să se dezlănțuie pe străzile germane. Atunci când, în septembrie 1941, Ministerul Propagandei a promulgat decretul care ordona „însemnarea” evreilor cu steaua galbenă, Bormann, șeful cancelariei partidului, a avut grijă să dea asemenea ordine încât să se evite orice posibilă repetare a „manifestărilor” din 1938. Ar fi un lucru nedemn de „mișcare” „dacă membrii ei s-ar deda la violențe asupra unor evrei luați în mod individual” (*wenn ihre Angehörigen sich an einzelnen Juden vergreifen würden*); asemenea acte, a ordonat el „sunt și rămân strict interzise”⁴³.

Dacă tuți conducătorii, cu excepția lui Goebbels, erau șocați, sau chiar în șoc de pogromuri și de violențe e ez an, ui ora oar motivului că acest

⁴⁰ Sumarul Conferinței juridice, 23-26 ianuarie 1939 (semnat Leimer), NG-1566. A se consulta de asemenea, sumarul Conferinței judecătorești 1 februarie 1939, NG-629.

⁴¹ Buch către Göring, 13 februarie 1939, PS-3063. Vom regăsi și în alte capitole această deosebire de fond dintre motivațiile „idealiste” și cele „egoiste”.

⁴² Affidavit-ul doctorului Siegfried Uiberreither (Gauleiter al Styriei) 27 februarie 1946, Göring-38.

⁴³ Instrucțiunile Amtsleiter-ului Rüberg, de la Auslands-Organisation (organizația partidului pentru străinătate) 20 septembrie 1941, reproducând ordinul lui Bormann, NG-1672.

gen de „acțiuni“ le scăpau de sub control. Pentru că, dacă se lăsa populației frâu liber, se pierdea, în mod inevitabil, posibilitatea de a stăpâni situația. Pogromurile costau prea scump, și, în cele din urmă, nu serveau la nimic. În consecință, acțiunile partidului din cursul anilor 1930 au inspirat întregii birocratii germane același raționament. Membru al partidului sau nu, fiecăruia responsabil oficial a fost, de atunci, convins că măsurile împotriva evreilor trebuiau să fie concepute în mod sistematic și că, dimpotrivă, nu trebuiau lăsați, în nici un caz, niște amatori, precum Goebbels sau alți agitatori, să se amestece în „afacere“. Tot de atunci, responsabilii vor acționa în deplină „legalitate“ – adică, de fapt, vor folosi metodele îndelung încercate, care vor permite ca totul să se planifice foarte corect și în întregime prin rapoarte, schimburi de corespondență și conferințe. Din acest moment, s-au cântărit cu grijă aspectele pozitive și negative ale fiecărui proiect, și s-a evitat orice acțiune precipitată. Birocrația a luat lucrurile în propriile ei mâini, ceea ce a constituit de fapt, procesul birocratic de exterminare a evreilor, proces care, pas cu pas, a reușit în cele din urmă, să ucidă cinci milioane de oameni⁴⁴.

În fața tuturor acestor violențe, cum au reacționat evreii? În mod destul de ciudat, ei au adoptat față de excesele partidului, și anume chiar în punctele cruciale, niște atitudini paralele cu cele ale birocratiei. În decursul anilor care au precedat ascensiunea lui Hitler la putere, evreii s-au abținut cu strășnicie să-l atace la modul verbal⁴⁵; ei au refuzat să manifeste pe trăzi, atât alături de social-democrați, cât și alături de comuniști⁴⁶. În 1933, organizațiile evreiești s-au grăbit, urmând exemplul vice-cancelarului von Papen, să condamne manifestările care aveau loc în străinătate, precum și „propaganda atrocităților“. Uniunea națională a foștilor combatanți evrei i-a atacat cu violență pe emigranții care-i părăsiseră pe frații lor evrei și care, acum, „omod adăpostiți, aruncau săgeți“, spre marele prejudiciu al Germaniei și al evreilor germani⁴⁷.

Central-Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens (Asociația centrală a cetățenilor germani de religie iudaică), principala organizație a evreilor asimilaționiști, a declarat cu indignare: „Nimeni nu poate contesta că patria noastră este Germania (...) și faptul că luptând până la victorie, noi dăm o bătălie germană, nicidecum una evreiască egoistă“⁴⁸. Evreii erau conștienți că urmau să trăiască timpuri foarte grele, însă nu-și

⁴⁴ Printr-o ironie a istoriei, Hitler însuși, a fost cel care a stabilit, în prima lui scriere antisemită, deosebirea dintre antisemitul emoțional (*gefühlsmässigen*) – a cărui expresie extremă era pogromul – și antisemitismul rațional (*Vernunft*) care, aplicat de un guvern putemic, putea reuși să ia măsuri planificate împotriva evreilor, și, în cele din urmă, să-i elimine total (*Entfernung*): Hitler (în calitate de soldat de clasa întâi, încadrat într-o unitate de informații și propagandă a Reichwehrguppenkommando 4, la München) către superiorul său, căpitanul Karl Mayr, 16 sept. 1919. Mayr îi ceruse acest memoriu pentru a-și redacta răspunsul la o scrisoare a unui elev de la cursul de propagandă, Adolf Gemlich. Fiind de acord cu majoritatea părerilor lui Hitler, căpitanul le-a transmis lui Gemlich. A se consulta această corespondență în Ernst Deuerlein, ed. *Der Aufstieg der NDSAP in Augenzeugenberichten* München, 1974, pp. 89-95.

⁴⁵ Ei s-au străduit, mai ales, să-și pună în valoare succesele în domeniile artistice și științifice, și să arate modul în care se comportaseră în timpul Primului Război mondial. A se consulta, spre exemplu, „Verein zur Abwehr des Antisemitismus“, *Abwehr-Blätter* 4- (Oct. 1932); de asemenea, Arnold Paucker, „Abwehrkampf“, în *Entscheidungsjahr* pp. 405-499.

⁴⁶ Referitor la comuniști, a se consulta Hans Helmuth Knüttler, „Die Linkspartei“ în *Entscheidungsjahr* pp. 323-345, mai ales pp. 335-336; în privința social-democraților, Werner Mosse, „Der Niedergang der Republik“, *ibid.*, pp. 36-37; despre unii și despre alții, Paucker, „Abwehrkampf“, *ibid.*, notă la p. 459.

⁴⁷ Comunicat de presă al „Reichsbund jüdischen Frontsoldaten“, reproducând o telegramă adresată ambasadei Statelor Unite, publicat în *Kölnische Volkszeitung* 27 martie 1933, RC-49.

⁴⁸ *Central-Verein Zeitung*, 23 martie 1933, reprodus în Hans Lamm, *Über die Innere und Äussere Entwicklung des Deutschen Judentums im Dritten Reich* (Erlangen, 1951, policopie) pp. 143, 176, notă; a se consulta, de asemenea, declarația sionistă publicată de *Jüdische Rundschau*, 17 martie 1933, și reprodusă în Lamm, *Deutsches Judentum* pp. 143, 176, notă.

„...uația lor va deveni de neîndurat. „Putem fi condamnați la foamete, însă nu la moarte prin înfometare *an Kann uns zum Hungern verurteilen, aber nicht zum Verhungern*)⁴⁹ La fel ca și Schacht, evreii așteptau cu nerăbdare publicarea decretelor, care aveau să pună capăt incertitudinii și să le definească statutul. „Se poate trăi sub oricare lege“ (*Man Kann unter jedem Gesetz leben*)⁵⁰.

La începutul lunii aprilie 1933, adică în momentul în care s-a dezlănțuit primul mare val nazist de propăgandă antisemită, de o răsunanță și o violență, în care s-a emis primul decret antievreiesc, a avut loc, între două tendințe reprezentative ale comunității evreiești, o controversă ce rezumă, ea singură, tot ce s-ar putea spune în legătură cu această chestiune. Privind spre viitor cu deznădejde, *Central-Verein Zeitung*, organ al asimilaționiștilor, a publicat un editorial unde se cita celebra frază în care eroul lui Goethe își exprima frustrarea amoroasă: „Ce te privește pe tine dacă te iubesc?“ La care *Jüdische Rundschau* revistă sionistă, a răspuns pe un ton sfidător: „Dacă eu te iubesc, crul acesta te privește și pe tine. Trebuie ca poporul evreiesc să se elibereze de această legătură istorică seculară nu poa e să rămână mereu un popor în viață de jidani“. Și totuși, ea a fost ruptă. Incet cu incet, câtă vreme, burocrăția a tăiat legăturile dintre comunitatea germanică și comunitatea evreiască. Încă din luna iunie, pierzându-și orice nădejde, publicația sionistă scria:

„În declarațiile lor, național-socialiștii se străduiesc să demonstreze că evreii sunt «dușmanii statului». Această demonstrație este inexactă. Evreii nu sunt inamicii statului. Evreii germani vor și doresc dezvoltarea plină de avânt a Germaniei, în serviciul căreia ei și-au dăruit dintotdeauna și vor continua să-și dăruiască toate puterile și toate capacitățile lor“⁵².

În 1939, evreii nu mai lansau nici măcar această chemare a unei iubiri rănite. În publicația lor oficial aprobată, conducătorii comunității nu mai dădeau cititorilor decât un singur sfat: să execute cu cea mai deplină exactitate toate ordinele și directivele oficiale⁵³.

⁴⁹ Ismar Elbogen în *Central-Verein Zeitung*, 6 aprilie 1933, citat de Lamm, *Deutsches Judentum* pp. 147-148.

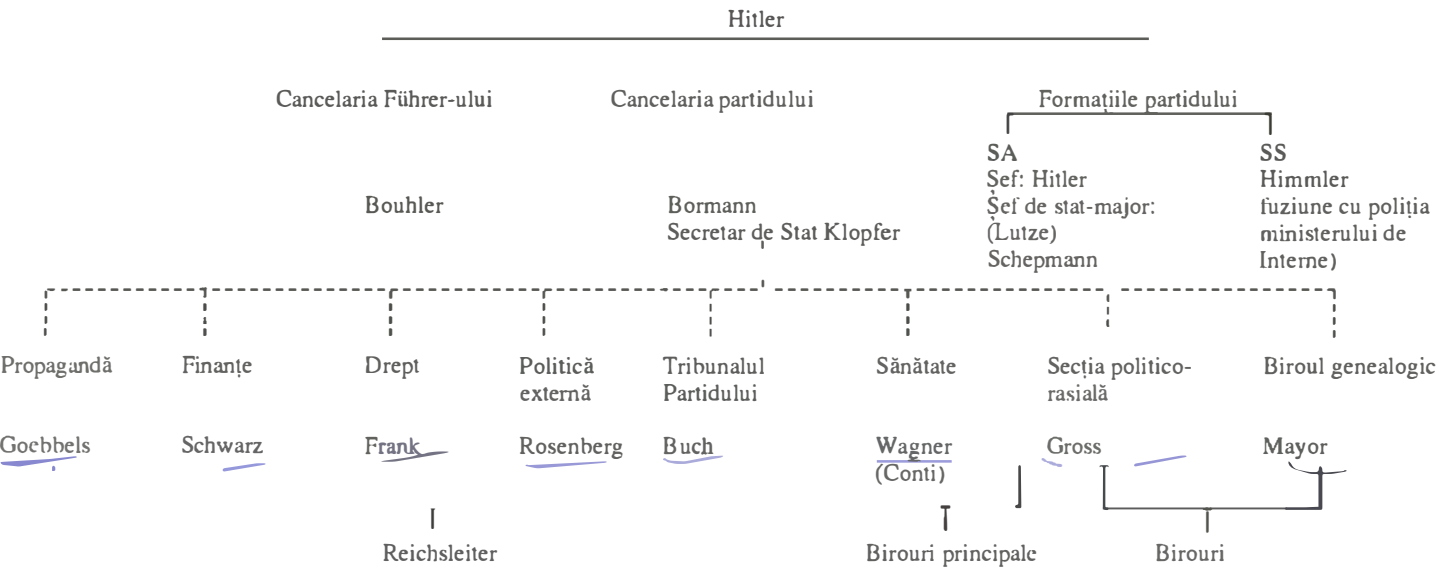
⁵⁰ Extras dintr-o declarație a lui Georg Kareski, „naționalist extremist evreu“, citat de Lamm în *Deutsches Judentum* pp. 147-148.

⁵¹ *Jüdische Rundschau*, 13 aprilie 1933, text curpinzând citatul din editorialul publicației *Central-Verein Zeitung*, în Lamm, „*Deutsches Judentum*“ pp. 142-153, 177, notă.

⁵² *Jüdische Rundschau* 27 iunie 1933, în Lamm, *Deutsches Judentum*, pp. 157, 177. notă.

⁵³ *Jüdische Nachrichtenblatt*, Berlin, 5 septembrie 1939. Acum Evreii aveau legile lor.

TABELUL III-4
PARTIDUL^a

^a Linioarele arată legăturile stabilite prin intermediul cancelariei partidului, care centraliza rapoartele adresate lui Hitler și transmiteau directivele lui. Toate organizațiile erau responsabile față de Hitler. Unele dintre ele nu figurează pe tabel.

CAPITOLUL III

Structurile exterminării

La prima vedere, exterminarea evreilor poate să apară ca un fapt global, monolitic și absolut inexplicabil. Dar cercetând-o îndeaproape, ea se dezvăluie a fi fost un proces condus prin etape eșalonate, dintre care, fiecare a constituit rezultatul unor decizii luate de nenumărați birocrați din cadrul unei vaste mașinării administrative. Acest cataclism avea propria lui structură implicită, cu logica sa specifică de dezvoltare, mecanismul său de decizie, organizarea sa de executare a misiunilor zilnice.

Procesul de exterminare s-a desfășurat conform unei scheme definite¹ – ceea ce nu înseamnă că el ar fi corespuns unui plan dinainte stabilit. În 1933, nici unul dintre executanți nu putea să revadă măsurile care avea să ia în 1938 și nici în 1938, ce formă anume urma să ia acțiunea în 1942. Exterminarea evreilor a fost o operațiune care s-a desfășurat pas cu pas; rare au fost cazurile când funcționarul reușea să vadă dincolo de copul etapei în curs de desfășurare. Și, totuși, stadiile procesului s-au ordonat într-o suită foarte precisă. S-a început prin a elabora definiția Evreului; au urmat procedurile de expropriere, apoi concentrarea în gheto-uri; în sfârșit, s-a luat hotărârea de a-i nimici pe toți evreii din Europa. Atunci au fost trimise în Rusia echipe mobile de ucidere, în timp ce în celelalte țări victimele erau deportate spre centrele de exterminare. Cronologic, evoluția poate să fie schematizată astfel:

Definiție

Expropriere

Concentrare

Operațiuni mobile de ucidere în teritoriul sovietic ocupat

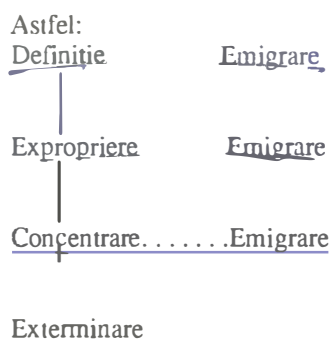
Deportări și operațiuni de ucidere în locuri fixe, în restul Europei dominate de Germania

¹ Această schemă a fost sugerată pentru prima oară într-un affidavit al doctorului Rudolf Kastner, 13 septembrie 1945, PS-2605.

Noțiunea de *proces de exterminare* nu include inițiativele luate de partidul nazist, care au fost evocate în capitolul precedent. Schacht și Frick numeau aceste manifestări *Einzelaktionen* (acțiuni izolate). Ele nu aveau o semnificație administrativă, nu se integrau în nici un cadru oficial, nu se înscriau în realizarea unui proces administrativ. De aceea, începând din 1938, aceste manifestări au dispărut cu totul din Germania, și s-au produs foarte rar în teritoriile ocupate.

În comparație cu violențele sângeroase izbucnite în 1938, definirea evreului poate să pară o măsură relativ anodină. În realitate, ea a fost de o anvergură mult mai mare, deoarece definirea victimei constituia o condiție preliminară, indispensabilă pentru acțiunea ulterioară. Lucrul în sine nu dăuna nimănui, însă el făcea parte dintr-o continuitate administrativă, și tocmai aici se află deosebirea esențială dintre un pogrom și un proces de exterminare. Într-un pogrom sunt atacate bunuri și persoane; însă el nu este sursa unei acțiuni ulterioare. Și, dimpotrivă, o măsură luată în cadrul unui proces de exterminare, chiar dacă nu provoacă întotdeauna daune directe, ea are, în schimb, întotdeauna consecințe. Fiecare etapă conține, în germene, etapa următoare.

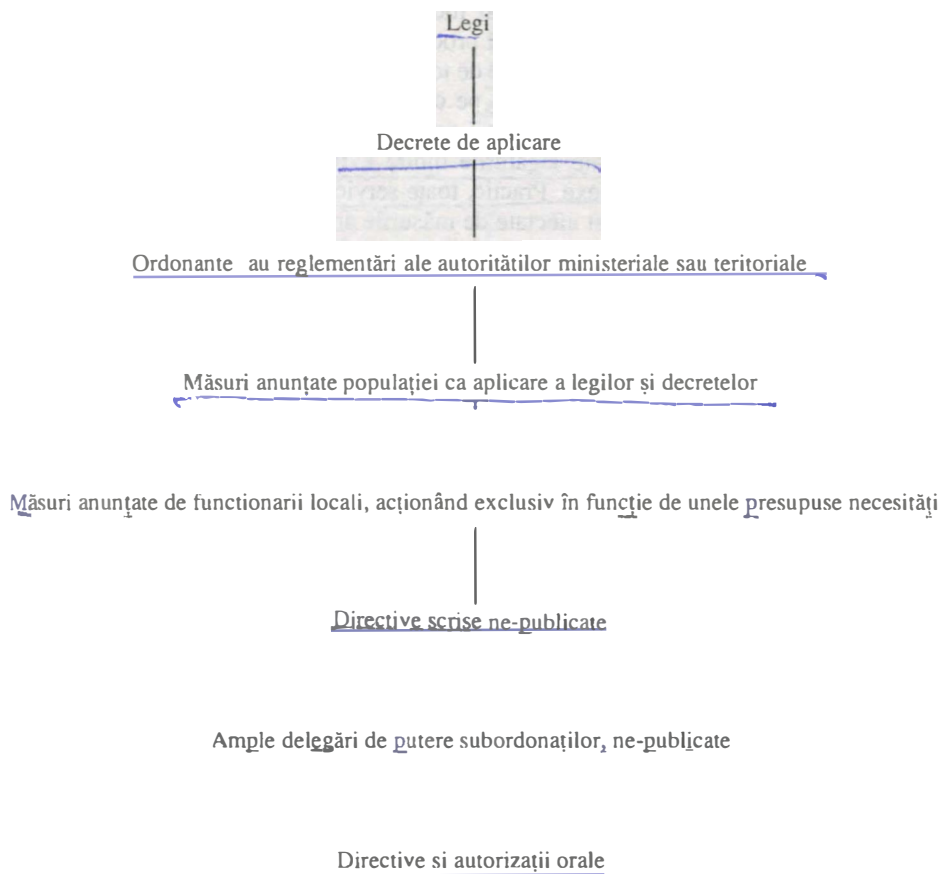
P

Drumul care ducea direct la exterminare era jalonat de aceste borne seculare.

Ne aflăm aici în prezența unei logici a evoluției administrative care urma să devină din ce în ce mai imperioasă. În cursul procesului, s-a întâmplat adesea ca birocrați să perceapă vechile principii ale procedurii legale, cu toate exigențele lor ca pe tot atâtea obstacole. Simțind nevoia să acționeze fără nici o constrângere, ei au creat o atmosferă care le-a permis să înlăture progresiv acel *modus operandi* al formalismului scris. Tranziția de la lumea legislației publice la cea a operațiunilor secrete poate să fie figurată de această succesiune de etape²:

² Uwe Adam, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Düsseldorf, 1972, a pus la un mod desăvârșit în lumina aceasta evoluția pe etape.

Acorduri implicite și generalizate într-o măsură în care deveneau multiple decizii luate fără ordine

În ultima analiză, exterminarea evreilor a fost realizată nu atât prin executarea legilor și a ordinelor, cât datorită unei stări de spirit, a unei înțelegeri tacite, a unor consonanțe și a unei sincronizări.

Cine anume a participat la această „întreprindere“, și care au fost mecanismele de executare? Operațiunea nu a fost încredințată unei singure agenții: mașinăria de exterminare a fost întotdeauna un agregat constituit din diferite piese. Fără-ndoială, un anumit

serviciu precis determinat a jucat uneori rolul de supervizor (*federführende*) al aplicării cutărei sau cutărei măsurii, însă n-a existat niciodată un organism central însărcinat să conducă și să coordoneze singur ansamblul procesului. Aparatul de distrugere se extindea în toate părțile; el era diversificat, și, înainte de toate, descentralizat.

Să ne gândim o clipă la dimensiunile pe care, ținând seama de amploarea misiunii, trebuia să le aibă acest aparat. În 1933, evreii erau aproape complet emancipati și între rați în societatea germană: a tăia toate legăturile dintre evrei și germani devenise așadar o operațiune dintre cele mai c... Practic, toate serviciile, birourile și organismele mai mult sau mai puțin oficiale au fost afectate de măsurile antievreiești. Cine ar voi să c... iască, mai întâi, lista serviciilor publice și particulare al căror ansamblu forma ceea ce putem numi „Statul german“, și apoi aceea a tuturor pârghiilor și roțițelor „mecanismului de exterminare“ ar alcătui, în cele din urmă, două cataloage identice.

Totuși, denumirile de „Stat german“ și de „mașinărie de exterminare“ ne trimit la două tipuri diferite de acțiune. Termenul de „Stat“ acoperă un câmp mai vast, întrucât el cuprinde totalitatea funcțiilor administrative a unei societăți, pe când exterminarea nu reprezintă decât una dintre aceste activități, și anume o activitate foarte specializată. Un mare serviciu de Stat poate foarte bine să nu fi jucat în mecanismul de exterminare decât un rol cu totul accesoriu; și, invers, un serviciu vital pentru funcționarea mecanismului de exterminare poate foarte bine să nu fi fost un element important al structurii statale. Pe c... a vorbi despre mașinăria de exterminare. Înseamnă a vorbi despre Statul german privit doar din punctul de vedere al uneia dintre activitățile lui specializate.

...u sau, aparatul administrativ german cuprindea, sub autoritatea Führer-ului patru ierarhii distincte³: cea a birocrăției ministeriale, cea a forțelor armate, cea a economiei, cea a partitului. ...a ele ... - pana a ... - ne arată în amănunțime modul în care au fost ele organizate.

Vreme de veacuri, administrația civilă și armata au fost considerate drept cei doi stâlpi principali ai Statului german. Sub forma lor modernă, amândouă apăruseră în mijlocul secolului al XVIII-lea. Evoluția acestor două birocrății, care nu s-au constituit numai ca aparate de gestiune, ci și ca niște ierarhii ce-și aveau propriile tradiții, valori și reguli de comportament, a reflectat-o pe cea a Statului german și, într-un anumit sens, s-a identificat cu dezvoltarea lui. Cât despre lumea afacerilor, abia în secolul al XIX-lea a reușit ea să dobândească un rol politic și să se plaseze la același nivel cu vechile structuri. Astfel, în guvernul nazist partidul era cea mai tânără ierarhie: în 1933, nu avea nici măcar zece ani de existență. Totuși partidul ispunea, încă și pe acum, de o birocrăție care intra în concurență cu celelalte și, în anumite domenii, le amenința prerogativele.

Cu toate originile lor diferite din punct de vedere istoric, cu toate interesele opuse ale acestor patru aparate, ele au reușit, totuși, să se armonizeze și să hotărască exterminarea evreilor. Iar cooperarea lor a fost atât de completă, încât suntem îndreptățiți să spunem că s-au contopit într-o singură mașinărie de nimicire.

³ Franz Neumann, *Behemoth*, ed. 2-a, New York, 1944, pp. 365-399, 468-470 (trad. franceză, *Behemoth. Structura și practica național-socialismului*, Paris, Payot, 1987). Tablourile care înfățișează birocrăția ministerială, ierarhia economică și aparatul regional se bazează, în parte, pe organigrama confirmată ca fiind exactă de către Frick, PS-2905. Organizația forțelor armate înainte de 1938 a fost descrisă de Hans Bernd Givensius: a se consulta *Trial of the Major War Criminals*, vol. 12, 197, *Procès des grands criminels de guerre*, XII, p. 198 sqq. Pentru structura forțelor armate după reorganizarea lor, am folosit declarațiile lui Walther von Brauchitsch din affidavit-ul său din 7 noiembrie 1945, PS-3703. Tabelul privitor la partid se bazează pe un affidavit al lui Franz Xaver (trezorier al partidului) 16 Noiembrie 1945, PS-2903.

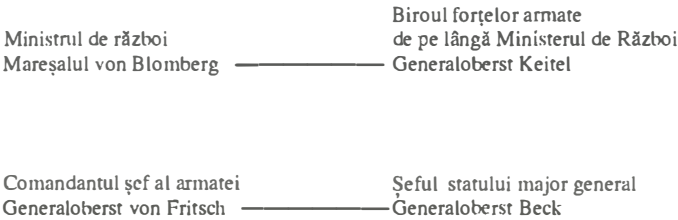
TABELUL III-1
BIROCRATIA MINISTERIALĂ^a

Hitler Delegat: Göring							
Plenipotențiar general pentru administrație (Frick) Himmler				Plenipotențiar general pentru economie Funk			
Interne	Justiție	Educație	Biserici	Economie	Alimentație	Muncă	Finanțe
(Frick) Himmler	(Gürtner) (Schlegelberger) Thierack	Rust	Kerrl	(Schacht) Funk	(Hugenberb) (Devre)	Seldte	Schwerin von Krosigk
Pfundtner	(Schlegelberger)	Zschintsch	Muhs	(Bang) (Brinkmann) (Landfied) Hayler	Backe	Engel Syrup	Reinhardt
Stuckart	(Freisler)						
Cinti	Rothenberger						
	Propagandă	Afaceri <u>Externe</u>	Teritoriile din Est	Transporturi	Poștă	Armament	Reichsbank
	Goebbels	(Neurath) Ribbentrop	Rosenberg	Dorpmüller	Ohnesorge	(Todt) Speer	(Schacht) Funk
	<u>Gutterer</u>	(Mackensen) (Weiszäcker) Steengrach!	Meyer	(Klunmann) Ganzenmüller		Schulze <u>Buttz</u>	Lange Pyhl

^a Predecesorii ultimilor titulari sunt numiți între paranteze. Miniștrii sunt numiți la început, iar Staatsekretäre dedesubt, la o distanță de o linie. Cancelaria Reich-ului (care nu este înfățișată) se situa între Hitler și ministere, pentru a asigura legăturile.

TABEL III-2
FORTELE ARMATE

Până în ianuarie 1938
(exclusiv marina și aviația)

După reorganizare

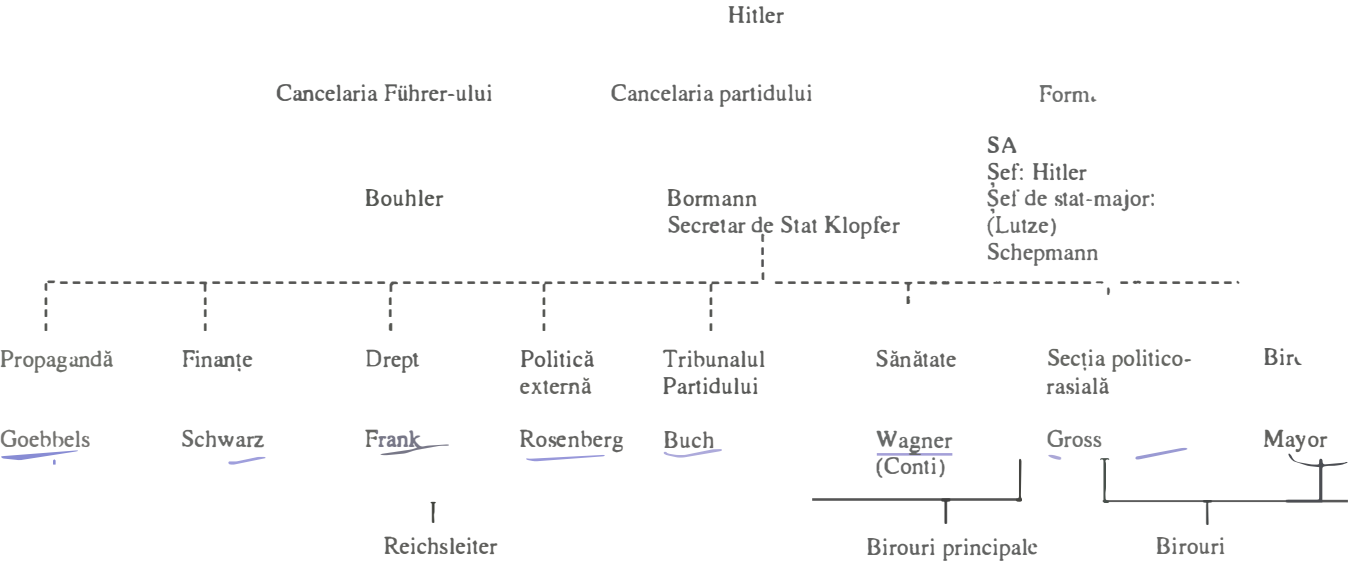

Comandant șef al Armatei	Șeful Înaltului Comandament al Armatei	Comandantul șef al Marinei	Șeful direcției Războiului naval	Comandantul șef al Armatei aeriene	Șeful statului major general al Armatei aerului
Von Brauchitsch (succesor: Hitler)	Halder (succesori: Zeitzler Guderian)	Raeder (succesor: Doenitz)	Schniewindt (succesor: Fricke)	Göring	Jeschonnek (succesori: Korten, Kreipe)

TABELUL III-3
ECONOMIA

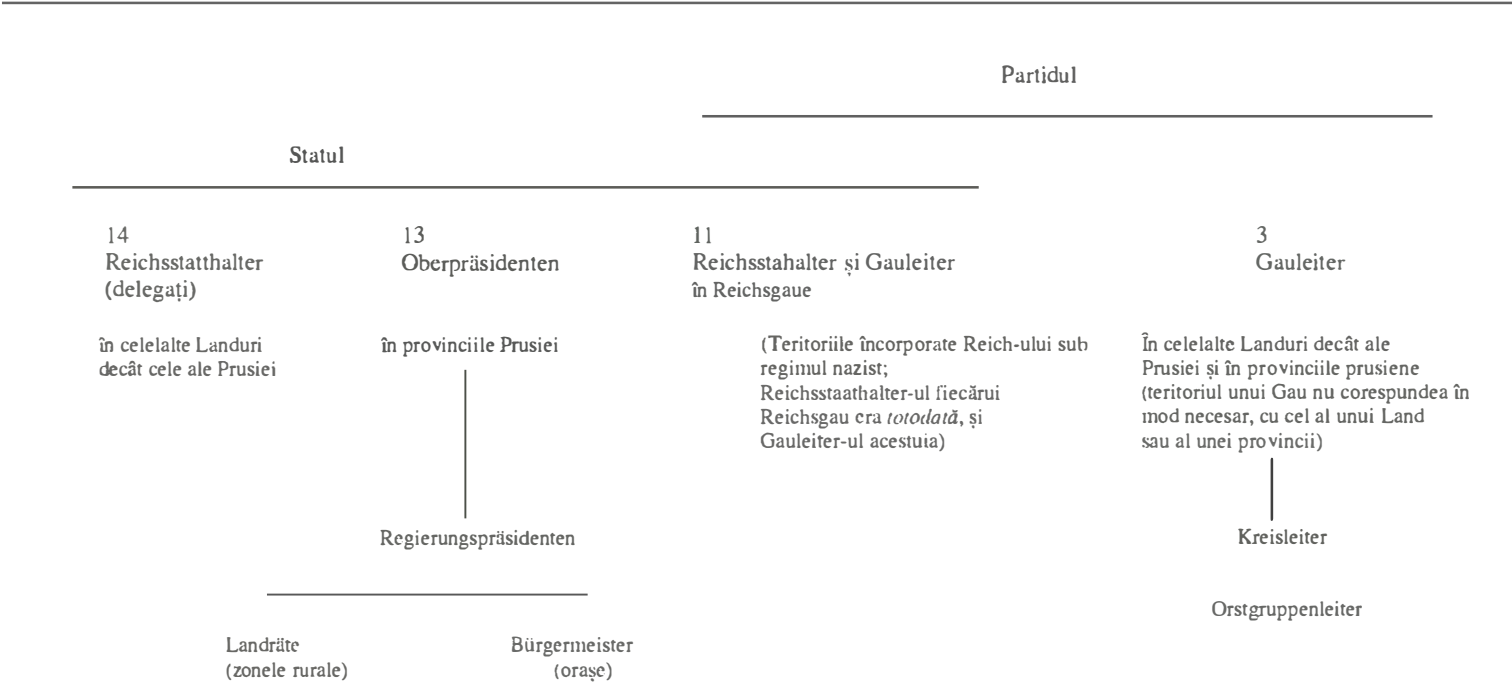
Planificare		Producția de război atribuții, priorități etc.		„Raționalizare“ și productivitate		Relații, întreprinderi și probleme diverse	
Consiliul Planului de patru ani	Biroul de Planificare	Ministerul Armamentului				Camera economică a Reich-ului (Reichswirtschaftskammer)	
Göring <u>Delegat</u>	Kehrl Körner	Speer				Pietzsch	
Întreprinderile Hermann Göring	Biroul principal al delegațiilor din Est	Grupuri de afaceri (Geschäftsgruppen)	Plenipotențieri (Generalbevoll- mächtige)	Comitete principale (Hauptausschüsse)	Cercuri industriale (Industrieringe)	Asociații naționale (Reichsverei- nigungen)	Grupuri naționale (Reichsgruppen)
Pleiger	Winkler	Alimentație: Backe Păduri Alpens Prețuri: Fischböck etc.	Muncă: Sauckel Industria chimică: Krauch etc.	Armament: Zangen etc.	Fiecare membru al unui segment produce elemente ale produsului final: de exemplu rulmenți cu bile	Für: Röchling Cărbune: Pleiger etc.	Industrie: Zangen Comerț: Hayler etc (La scară regională, aparatură era constituit din Camerele de Comerț și industrie

TABELUL III-4
PARTIDUL^a

^a Linioarele arată legăturile stabilite prin intermediul cancelariei partidului, care centraliza rapoartele adresate lui Hitler și transmiteau directivele lui. Toate organizațiile erau responsabile față de Hitler. Unele dintre ele nu figurează pe tabel.

TABELUL III-5
APARATUL REGIONAL

Contribuția specifică a fiecărui aparat poate fi evaluată, în linii mari, în funcție de câmpul său de jurisdicție.

Birocrația ministerelor, cu funcționarii săi civili, a fost în primele stadii ale exterminării agentul principal al aplicării măsurilor antievreiești. Înalții funcționari au fost cei care, redactând decrete și regulamente, au definit conceptul de „Evreu“, au organizat exproprierea unor evrei ori, au întreprins acțiuni împotriva comunității evreiești din Germania; Funcționarul a fost cel care a determinat inițial orientarea întregului proces, și toate acestea au constituit aportul său esențial la exterminarea evreilor. Însă administrația civilă a jucat și ea un rol de întâmpănare a unor acțiuni antievreiești ulterioare care au fost și mai radicale. Ministerul Afacerilor Externe a negociat cu diferite state ale Axei deportarea evreilor de pe teritoriile lor spre lagărele morții, administrația căilor ferate și-a asumat misiunea de a-i transporta; poliția, complet amestecată cu membrii SS din partid, a fost folosită din plin în operațiunile de masacrare.

Iar armata a fost obligată să participe la procesul de exterminare, atunci când a izbucnit războiul, datorită faptului că ea controla teritorii vaste din Europa orientală și occidentală. Unități combatante și birouri militare au trebuit să contribuie la punerea în practică a tuturor măsurilor antievreiești, inclusiv la masacrele încredințate detașamentelor mobile specializate, și la dirijarea evreilor spre lagărele morții.

Industria și finanțele au jucat un rol important în acțiunile de expropriere, în sistemul muncii forțate, și chiar în funcționarea camerelor de gazare.

În sfârșit, partidul a luat în mână toate problemele delicate referitoare la raporturile dintre germani și evrei – chestiunea celor „pe jumătate evrei“, cazul evreilor căsătoriți cu arieni etc. și, în general, a radicalizat acțiunile de anihilare. Și n-a fost cătuși de puțin o întâmplare faptul că grupurile SS, ramura militară a partidului contopită cu poliția Ministerului de Interne, au avut misiunea de a efectua operațiunile de ucidere, cele mai radicale dintre toate.

Fiecare dintre ierarhii a contribuit la realizarea procesului nu numai prin măsurile administrative pe care le-a luat, ci și prin metodele administrative specifice pe care le-a introdus. Funcționarii civili au procedat în așa fel încât obiceiurile lor de organizare prevăzătoare și meticuloasă lor conștiință birocratică să pătrundă și în celelalte servicii. În armată, mașinăria de exterminare a folosit precizia, disciplina și insensibilitatea militarilor.

„Eficiența lumii afacerilor și a contabilității, dobândirii celor mai mici economii, recuperării sistematice a tuturor sub-produselor, precum și prin eficacitatea tehnică a lagărelor morții, copiată după eficiența uzinelor obișnuite.

În sfârșit, partidul a insuflat întregului aparat „idealismul“ său, „spiritul său misionar“, și ideea că este „crea Istoria“. Cele patru birocratii s-au contopit nu numai în acțiunea lor, ci și în

Și astfel, exterminarea evreilor a fost opera unei foarte mari mașinării administrative. Acest aparat a înaintat pas cu pas: inițiativa deciziilor, precum și punerea lor în practică, a depins întotdeauna în mare măsură de el. Pentru a-i extermina pe evreii din Europa nu a fost creată nici o organizație specială, și nici nu s-a alocat un buget deosebit. Fiecare dintre ramuri trebuia să joace în procesul de exterminare un rol specific, și să găsească în sine însăși mijloacele de a-și îndeplini obligațiile.